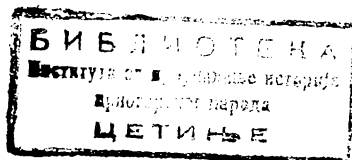

ИСТОРИСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИСКОГ ИНСТИТУТА НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ
Година VII, Ц Е Т И Њ Е Књига X, св. 1, 1954

Бр. 8956

Племе Никшићи у Морејском рату (1684—1699)

(на основу докумената из Државног архива у Котору)

Оправдана нада црногорских, брђанских и херцеговачких племена да ће се у току Кандиског рата потпуно ослободити од Турака није била сасвим изгубљена ни последије окончања овог рата, те је у почетку Морејског рата постала живља него икада раније. У интервалу ових ратова само су мјестимично и повремено скадарски и херцеговачки паше могли остварити нешто од својих „права“ над нашим племенима. Непокорност и отпор према Турцима као и ослободилачке тежње изражавали су се за вријеме читавог трајања Морејског рата у пуној жестини код црногорских, брђанских и херцеговачких племена.

Одметничко и ослободилачко расположење наших племена користила је Млетачка Република, те је са неким од њих од самог почетка рата ступила у везу. Ово није било прво успостављање везе између Млетачке Републике и наших племена: она је постојала и у периоду Кандиског рата и то у јакој мјери.

Велико племе Никшића, савезник Млетачке Републике још из Кандиског рата, играло је врло важну улогу у борби против Турака за вријеме Морејског рата. Његова борба као и његова улога у уједињавању сусједних херцеговачких племена у борби против Турака претстављале су знатан допринос у општем ратовању савезника из Морејског рата.

У самом почетку Морејског рата Никшићи су помогли млетачкој војсци у Котору око заузимања Рисна.¹⁾ Ослобођење Рисна од Турака било је од огромног значаја за Никшиће и сусједна херцеговачка племена пошто им је Рисан био најближа трговачка лука из које су увозили разне животне потрештине и преко које су извозили своје продукте. Од заузећа Рисна Млетачка Република је у сталној вези са никшићким кнезовима. Никшићки војвода Вукашин Петровић, син војводе Петра Гавриловића, млетачког савезника из Кандиског рата, дописивао

¹⁾ Државни архив у Котору (Д. А. К.) П. У. 356/1.

се са млетачким ванредним провидурима у Котору и са њима потчињеним политичким и војним функционерима. Само један дио те преписке сачувао се у актима Которског архива. Баш та преостала кореспонденција пружа нам неке до сада непознате податке о дјеловању Никшића у Морејском рату.

Из извјештаја которских племића у млетачкој служби Ивана (Зана) Болица-Грбичића и Франја Букије од 12. V. 1684 упућеног которском ванредном провидуру²⁾ видимо да Никшићи са сусједним Херцеговцима нуде млетачким властима у Котору своју приврженост и обећавају да ће чим млетачка војска буде напала на Херцеговцима, који је био у турским рукама, притећи у помоћ са 300 бораца и да ће осујетити оружану помоћ коју би Турци послали напанутом граду, као што су то урадили за вријеме ослобођења Рисна у прошлом, Кандиском рату. Пошто, како стоји у извјештају, вјерују да ће успјети подухват са Херцеговцима, они намјеравају одмах по паду ове вароши да почну гонити Турке по читавој Херцеговини, те у ту сврху желе да се уједине са хајдуцима са млетачке територије као и са Црногорцима и Брђанима, па траже млетачку подршку. Надаље траже да им се уступи новоосвојени Рисан и да им се додијели сто плата, праха, олова и хране за читаво вријеме док се буду борили против Турака. Болица и Букија су настојали да смање овако тешке услове и послје дугих преговора са посредником, харамбашом Вучићем, који је био писмено опуномоћен од никшићких и других кнезова, успјели су да њихове захтјеве сведу: на уступање дванаест кућа у Рисну, које ће у случају потребе служити као заклон кнезовима; на исплаћивање само четрдесет плата и на издавање само двојека на име исхране, која ће им и иначе бити побољшана непријатељским пљијеном. Харамбаша Вучић изјављује да су племена која он заступа вољна да плаћају порез државној благајни у случају ако се потчине Млетачкој Републици, што уосталом и желе. Што се тиче њиховог учешћа у заузимању Херцеговог, како кажу Болица и Букија, изгледа да су вољни дати од 10 до 12 талаца и желе да буду извијештени о нападу десет дана раније од појаве млетачког бродовља код Херцеговог.

Болица и Букија имали су у питању ових преговора широка овлашћења од млетачких власти у Котору, што се види из околности што нијесу тражили сагласност которског ванредног провидура за услове које су поставили, па је прихваћање истих зависило само од другог преговарача, те су стога за већу сигурност упутили харамбашу Вучића да постигне сагласност кнезова.

Из овог извјештаја закључујемо да су Никшићи свој покрет против Турака, и поред нуђења поданства Републици, замишљали у крајној линији ослободилачким: они траже уједињење

²⁾ Д.А.К. П.У. 356/1.

ка Црногорцима и Брђанима, затим општу борбу против Турака; а из њихове жеље да се домогну Рисна и да за Млетачку Републику ослободе Херцеговини можемо утврдити постојање економског покретача ширих концепција.

У очекивању напада на Херцеговини Никшићи су скоро непрекидно водили оружане акције против Турака у Херцеговини. Сем тога, они су притицали у помоћ и другим борцима против Турака. У познатом боју на Вртијељци (1685 год.) учествују и Никшићи, међу којима и браћа Митар и Раде Властелиновић. Они су наставили борбу и онда кад се већи дио њихових другова, увиђајући да се је немогуће одупријети премоћи Турака у овој крвавој борби, повукао са положаја; надали су се да ће устрајати на положају, борећи се са жељом да се истакну над осталима, али оставши усамљени падоше у ропство Сулејман-паши скадарском, из чијег ропства су се касније откупили за 500 цекина.³⁾ Ови Никшићи су били саборци харамбаше Баја Пивљанина чије су способности и јунаштво одушевљавали которског провидура Антонија Зена.⁴⁾

Учествовање Никшића у многим борбеним окршајима претстављало је за Турке велике потешкоће. Они су сем тога били свјесни колико су им Никшићи били досљедни у непријатељству, те су сматрали да их треба или потпуно уништити или, кушајући блаже мјере, придобити за себе. Кад је у Херцеговину стигао почетком 1686 Хусејин Мурветовић са упутством да придобије побуњене хришћане за турску ствар, позва у првом реду Никшиће; њихове главаре је лијепо примио и даривао, те им је обећао да ће им скинути неке хараче уколико се окане Млечића и буду одани Турцима. Али ни лијепе ријечи ни ласкава обећања нијесу поколебали Никшиће, који су наставили непријатељства према Турцима, имајући пред собом само један циљ: потпуно ослобођење. Колико је била упорна борба Никшића и поред турског попуштања, види се из писма што га је херцеговски конфидент 21 децембра 1686 године упутио Зану Грбичићу; у њему стоји да је курир босанског паше донио писма из Ливна дукађинском санџаку у којима се овом посљедњем наређује, у смислу везирових одлука, да се удружи са херцеговачким пашом и да скупа крену према Никшићима, да се у близини Никшића састану са скадарским пашом, који ће тамо стићи преко Црне Горе, те да позову Никшиће на покорност и вјерност султану; уколико, пак, ови не буду пристали и не буду дали таоце, треба их сјећи на комаде и потпуно уништити њихов крај, као што стоји и у султановом ферману.⁵⁾ Овај извјештај уколико

³⁾ Д.А.К. П.У. 1063/IX.

⁴⁾ Јов. Томић, Црна Гора за Морејског рата, стр. 306.

⁵⁾ Д.А.К. П.У. 137/VI.

државао и претјеривања па и суштинских нетачности, ипак би се на њега могли ослонити да потврдимо своју тезу „да су Никшићи за Турке претстављали велике потешкоће“, пошто да то није било опште мишљење људи оног времена у овом крају, не би могао ни млетачки конфидент, уколико би имао и највећу жељу за претјеривањима и лажима, да подноси, и то једном тако важном млетачком службенику какав је био Зане Грбичић, вијести које не би имале и основа да буду вјеродостојне. Нама, заиста, може изгледати чудно да је требало извршити толику концентрацију турских снага да би се могло супротставити Никшићима.

Да је до овог уједињавања паша против Никшића уистини дошло, ми би вјероватно нашли о томе говора у актима Которског архива, а пошто немамо докумената који би се на ово односили, не можемо ни правити претпоставке о вјероватноћи једне коалиције паша крајем 1686 г., пошто су дукађински бег и скадарски паша били и превише заузети својим потребама и плановима: први одбранбеним, а други навалним, на другој страни.

Почетком фебруара 1687 г. никшићки војвода Вукашин обраћа се перашком капетану Крилу Змајевићу и капетану Трипу Штукановићу писмом⁴⁾ у коме каже да Турци траже од Никшића таоце, а у противном да ће их „харати и робити“. Затим каже да се напад на Никшиће припрема са четири стране, те их моли „чините његоћ показати вашу војску под Арбанију да забаве пашу зецкога, или гдје тамо под Габелу да забаве пашу нашега, ере се хоће оба састати на Никшиће ако им бог не згоди, ере им је саде хора, по снијегу не може нико никуђе, чините господо и Турке забавите докле изиђемо на копнину, ере како саде плету (sic!) Турци око нас, ако саде не погибосмо веће нећемо никада“. На овом писму утиснут је печат с натписом „Петар Гавриловић“, што значи да је војвода Вукашин употребљавао печат свог оца, вјероватно док је овај био још жив, те услијед старости препустио војводство сину; тек много касније Вукашин ће употребљавати свој печат.

Иако тешко угрожени, Никшићи и не помишљају на давање талаца, већ су спремни да прихвате борбу, само желе да им Млечани, отварајући борбу на другој страни, умање број нападача или одгоде сам напад за повољније вријеме.

Капетан Криле Змајевић већ 4 фебруара извијештава ванредног провидура⁵⁾ да је добио вијест да се херцеговачки паша спрема да уништи Никшиће и Дробњаке и да у ту сврху сакупља војску из свих дванаест херцеговачких кадилука.

⁴⁾ Д.А.К. — П.У. 157/VI.

⁵⁾ Д.А.К. — П.У. 469/V

Наредно писмо војводе Вукашина упућено ванредном провидуру Калбу и Зану Грбичићу⁸⁾ није датирано али сматрамо да је упућено ускоро после оног упућеног Змајевићу и Штукановићу. И у њему Вукашин говори о нападу који претстоји Никшићима: „... ере како ви прије писасмо на нас иде војска са четири стране и ви посласте попа Милутина и Шћепана Лучића да виде ели истина, ви нами не вјерујете, али питајте попа Милутина и Шћепана који су војску очима гледали. И ми куће остависмо и побјегосмо у Пјешивце, а сада вас молимо да сте на оној вјери коју сте нам рекли. Господо, дајте нам помоћ што највише можете војске и праха и олова што брже можете по дне и поноћи, ако вас не би спрешом, ми погибосмо“. Млечани, међутим, врло ријетко и слабо су помагали, нарочито у људству, борбу наших племена против Турака; они, истина, нијесу имали ни довољно војске у овим крајевима, чему није само узрок слаба материјална могућност Републике услјед истрошености у прошлом великом рату и њена ангажованост у операцијама на Истоку за вријеме овог рата, већ рачунање на наше људе из њеног залеђа који су били увијек спремни да се одметну од Турака и да против њих ратују. Зато и провидурово наводно провјеравање вјеродостојности никшићких порука није ништа друго него прикривање те стварности пред војводом Вукашином и осталим Никшићима.

У писму од 18 фебруара⁹⁾ војвода Вукашин је пун прекора. Он напомиње провидуру како су Никшићи још у почетку овог рата изразили вјеру и оданост Републици и да им је она том приликом обећала да ће освојити Херцеговину и ослободити многе хришћане од турског ропства, као и то да ће њима, Никшићима, исплаћивати извјесне плате, те му замјерава што од свега тога још ништа није учињено. Турци из Херцеговине, међутим, додаје Вукашин, који су открили планове Никшића, упутили су претставку султану у којој траже да се Никшићи потпуно униште, јер ако не буду уништени, да ће они протјерати Турке из читаве Херцеговине. Сада, пак, када је од султана стигао ферман да Никшићи буду уништени, уједињују се четири војске против њих, и то с једне стране херцеговачки паша, са друге скадарски паша, са треће „неки Селиман-паша“, а са четврте стране Турци из Херцеговог, мјеста изнад Рисна и Гацка. Даље војвода Вукашин каже како код њих пада снијег, те нијесу у стању да се повуку у брда и да се одатле боре против свих ових нападача а да су их они, Млечани, издали иако су им они много писама упутили, у којима су их молили да ударе на Улцињ или Бар како би „забавили“ барем скадарског пашу. На крају Вукашин, изгубивши наду да ће му провидур упутити војску, моли га да му пошаље бар хајдуке да „препрате“ жене и дјецу, пошто је сасвим сигу-

⁸⁾ Д.А.К. — П.У. 159/VI.

⁹⁾ Д.А.К. — П.У. 165/VI.

ран да ће напад на Никшиће улиједити најдаље кроз осам дана. И додаје, без много наде, поновивши тражење, да провидур упуту 5 или 6 бродова у правцу Улциња „не би ли смели пашу скадарског“, а затим „хајдуке свеколике к нама, ако ли нећете тако субито учинити, гријех ви на душу и оволике крви хришћанске о вашој души висиле и убила вас вјера коју сте нам дали“.

Војвода Вукашин се, можда, још истог дана обраћа писмом млетачком гувернеру у Рисну Анђелу Гонему, главарима и харамбашама рисанским¹⁰⁾ и у њему моли за хитну помоћ, позивајући се такође на задату вјеру. На крају овог кратког писма каже: „Не можемо ви све у преши исписати“.

Док су Никшићи овако вапили за помоћ, ванредни провидур је само слао повјерљиве људе да испитају кретање и број турских снага, да би према тим извјештајима могао утврдити да ли постоји опасност агресије за млетачке крајеве. Он је примао о томе извјештаје из Никшића и из других крајева, тако 20 фебруара конфидент из Дубровника извјештава га о припремама паша за напад на Никшиће, и каже да ће у том походу учествовати око двадесет хиљада људи, који се сразмјерно према мјестима још увијек мобилишу, тако је на примјер Фоча дужна да да 300 људи и за издржавање истих 9000 реала. Свакако да је овај дубровачки конфидент претјерао, наводећи толико велики број бораца, али ипак и ово претјеривање карактеристично је по значај Никшића у борби против Турака.¹¹⁾

Сакупљање Турака је споро ишло јер још 3 марта Иван Мазаровић, капетан из Пераста, извјештава провидура да је Цан-бег корјенички са двјеста људи отишао херцеговачком паши који се налази у Дробњацима са 1500 војника, међу којима се налази и тристо људи који су тамо стигли са сином Сулејманпаше скадарског; они управо очекују још једног бега који треба да доведе 600 људи. Сем тога херцеговачки паша прикупља сејмене.¹²⁾ Из овог извјештаја видимо да су Турци 3 марта били у Дробњацима; да ли су тамо наишли на отпор и у коликој мјери, не знамо. Из Дробњака су Турци кренули на Никшиће, које прије него што ће напасти још једном позваше на покорност и давање талаца. Никшићи одлучно одбише, те прихватише борбу која се заче 6 или 7 марта; ова борба је била јако крвава и оконча се послје 4 дана. Да је борба почела 6 или 7 марта, закључујемо из извјештаја послје завршетка исте, што га је писао и упутуио ванредном провидуру кнез Радуле;¹³⁾ тај извјештај је без датума, али је датум пријема назначен — 12 марта 1687. Јован Томић у својој студији „Црна Гора за Морејског рата“ тврди да је, дан

¹⁰⁾ Д.А.К. — П.У. 166/VI.

¹¹⁾ Д.А.К. — П.У. 113/V.

¹²⁾ Д.А.К. — П.У. 432/VI.

¹³⁾ Д.А.К. — П.У. 160/VI.

почетка а и завршетка борбе био 11 марта, према томе је ова борба требало да траје свега један дан; овај податак је Томић утврдио на основу саслушања Драга Николичића од 20 марта 1687, које саслушање је приложено извјештају генералног провидура за Далмацију Млетачком сенату, те га је Томић својевремено нашао у Млетачком државном архиву. Међутим сматрамо да би требало прихватити као вјероватнији извјештај кнеза Радула, који непосредно по завршеној борби извјештава ванредног провидура, без навођења икаквог датума, те према томе и без могућности да се побрка, што је вјероватно био случај код Драга Николичића кад је јулијанско рачунање претварао у грегоријанско — ово уколико се односи на завршетак борбе. Што се тиче, пак, трајања исте такође сматрамо да је прихватљивији извјештај кнеза Радула, пошто је он био очевидац исте, јер извјештавајући провидура додаје да није могао помоћи Никшићима пошто, истовремено кад и Турци навалише на њих Озринићи и Бјелопавлићи. Да је Драго Николичић био такође очевидац као предводиолац Озринића у нападу на Никшиће, не би могли претпоставити, пошто је он послѣ битке на Вртијељци прешао у тада млетачко приморје гдје је уживао велики углед, што искључује могућност да би учествовао у нападу Озринића који је овом приликом био искључиво отимачки.¹⁴⁾ Према томе кад се ослонимо на извјештај кнеза Радула, као вјеродостојнији, с обзиром на датум регистрације у канцеларији ванредног провидура можемо утврдити да је борба била окончана најкасније 10 марта, те је, пошто је трајала четири дана, могла и почети најкасније 7 марта. Ова борба се завршила поразом Никшића: они су се предали кад им је нестало праха и олова, и споразумјели се с пашом да му даду „четири товара аспри“¹⁵⁾ и таоце.¹⁶⁾ Овај пораз је за Никшиће био веома тежак не само због жртава у људству и због тога што их је поново довео под турски јарам, већ и што их је и материјално жестоко погодио; према изјави харамбаше Лакете Никшићи су том приликом претрпјели штету од сто хиљада реала.¹⁷⁾

Кад се ванредни провидур напоскон увјерио о јачини војске усмјерене у нападу на Никшиће и кад се уплашио да та војска, савладавши отпор Никшића може лако да се спусти према Ринсу, или било гдје да угрози млетачку територију, одлучи да пошаље помоћ и 10 марта би упућен харамбаша Митар Николић, брат Баја Пивљанина, са 280 хајдука, али та помоћ, иако је била мала, није могла стићи на вријеме.¹⁸⁾ Шта више Никшићи

¹⁴⁾ Д.А.К. — П.У. 167/VI.

¹⁵⁾ 4000 реала.

¹⁶⁾ Д.А.К. — П.У. 160/VI.

¹⁷⁾ Д.А.К. — П.У. 163/VI.

¹⁸⁾ Јован Томић, Црна Гора за време Морејског рата, стр. 70.

нијесу добили помоћ ни у праху ни у олову иако су и њу у више наврата тражили. Па ни хајдуци који су били упућени у помоћ Никшићима нијесу са собом носили храну, пошто је 2000 либара бешкота, који је био њима намијењен, приликом превозења из Котора у Рисан, 8 марта, покисао и као покварен враћен у Котор.¹⁹⁾

Послије успјеха над Никшићима херцеговачки паша се с војском повукао у Херцеговину, увјерен да се Никшићи неће поново усудити одметнути се од Турака и војевати против њих. Али се преварио, јер ће Никшићи ускоро са још више осветничког одушевљења, иако са мање борбене снаге од оне прије посљедњег њиховог пораза, наставити борбу против Турака.

У дуго припреманом нападу на Херцеговину млетачке власти су рачунале на помоћ херцеговачких племена, а нарочито Никшића, за које су биле увјерене да ће повући и сусједна племена. Питање заузимања Херцеговог расправљало се у Венецији још у самом почетку Морејског рата: Ђорђе Корнер предлагао је да се одмах заузме, али је било одлучено да се у погледу вођења војних операција да пуна слобода врховном поморском команданту Франческу Морозинију.²⁰⁾ Међутим, заузетост Млечана поморским биткама на Истоку као и слабо расположење борбеним и другим материјалним средствима поставило је питање заузимања Херцеговог на друго мјесто. Тек послије заузимања Мореје почело се озбиљно помишљати на освајање Херцеговог. Први напад млетачке флоте на овај добро утврђени град почео је 2 септембра и тиме је почела битка за Херцеговину, која се завршила тек 4 октобра 1687 године.²¹⁾ У заузимању Херцеговог учествовали су и Никшићи, о чему и сам војвода Вукашин говори у писму упућеном Пераштанима: „Заједно смо крв пролијевали око Рисна и око Новог...“²²⁾ Одмах послије млетачког освајања Херцеговог, акције Никшића против Турака постају живље. Никшићи са неким сусједним племенима учествују у заузимању Грахова од Турака. Пад Грахова у млетачке руке много је значајно за даље млетачке аспирације у Херцеговини. Зато се Грахово претвара у млетачку тврђаву у којој ће заправо најмање бити Млечана: њена посада је била састављена углавном од људи из оближњих херцеговачких племена, међу којима је био знатан број Никшића. Са Грахова су врло често удружени борци из разних племена са млетачким плаћеницима вршили нападе на херцеговачке Турке и потискивали их дубље у Херцеговину, ширећи тако границе Републике на тој страни. Војни заповједник Грахова био је гу-

¹⁹⁾ Д.А.К. — П.У. 8/V.

²⁰⁾ M. Nani—Mocenigo, Storia della marina Veneziana, Roma 1935, str. 258

²¹⁾ Ј. Томић, оп. д., стр. 88.

²²⁾ П. Шобајић, Никшић, Београд 1938, стр. 47.

вернер кога је постављао которски ванредни провидур. Он је увијек био добро обавијештаван о кретању и намјерама Турака и та обавијештења је слао которском провидуру, а овај је према њима и доносио одлуке о вођењу операција у Херцеговини. Никшићи, а често и Бањани, Дробњаџи, Риђани и Пивљани као и хајдуци са млетачке територије настојали су да саобразе своје војне подухвате са плановима которског провидура, али су самоиницијативно дјеловали, тако да су водили оружане акције и преко граница које би одредио сам провидур преко гувернера Грахова. Ванредни провидур да би сузбио овакву праксу издавао је наређења којима је изричито забрањивао оружану упадање наших бораца преко одређених граница.²³⁾

Падом Херцеговог и Грахова појачана је вјера свих херцеговачких племена у остваривање ослобођења од Турака; и из удаљених херцеговачких племена долазе многи људи који појачавају хајдучке и најамничке редове. Млетачка Република је настојала у пуној мјери искористити ово ослободилачко расположење племена, те ће њихову борбену снагу користити у свим својим освајачким подухватима у Херцеговини.

Херцеговачки паша, свјестан опасности, озбиљно води рачуна о млетачким плановима, с намјером да их увијек осујети, те да би онемогућио продирање наших племена, врши честе концентрације својих снага. И Порта је била забринута за судбину Херцеговине пошто су екскурзије наших племена у циљу уништавања Турака по Херцеговини биле врло честе. Већ 10 децембра 1687 војвода Вукашин успијева да се са својим Никшићима пробије до испред Требиња, код манастира Тврдоша.²⁴⁾ Разумљиво је да је толика одважност Никшића подизала морал и улијевала наду свим подјармљеним Херцеговцима. Овај и многи други овоме слични подвизи наших људи, више него планови Венеције, навели су Порту да почетком јануара 1688 упути херцеговачком паши једног бега с налогом да подузме мјере да се спријечи млетачко напредовање у Херцеговини; у вези са овим одмах почиње концентрација Турака у Гацку и Требињу. Одред Турака у Гацку и Требињу појачавају они Турци који су по паду Херцеговога прешли у турску Херцеговину, с надом да ће се поново вратити у Херцегови.²⁵⁾ Због ових турских припрема нарочито, а и иначе, млетачком претставнику у Котору је било много стало до тога да одржи стално у оданости и припремности на борбу наша племена, те му стога и гувернер Рисна са жаљењем јавља вијест да су се Бањани поново измирили са Турцима и да су им дали таоце, наводећи као разлог њиховог отпадништва незадовољство изазвано тиме што им Република није до-

²³⁾ Д.А.К. — П.У. 20/V.

²⁴⁾ Ст. Станојевић, Народна енциклопедија, под Требиње.

²⁵⁾ Д.А.К. — П.У. 141/V.

зволела да из Рисна увезу у Бањане жито, вино и со.“) У наредном извјештају од 27 јануара гувернер Рисна са сигурношћу потврђује вијест о измирењу Бањана са Турцима и додаје „нестални Бањани“ су се споразумјели са Турцима и већ им плаћају харач. Даље у овом извјештају се говори о томе како херцеговачки паша наставља сакупљање војске и да је поставио појачање у Клобуку. Али херцеговачки паша није се припремао само на дефанзиву: он се истовремено спремао и да напада. Перашки капетан Криле Змајевић јавља ванредном провидуру 29 јануара да је преко једног свог човјека, кога је упутио у Гацко и који се управо вратио, сазнао да је херцеговачки паша већ у Колашину и да тамо намјерава образовати војску од сејмена и да је у ту сврху упутио људе у Невесиње, Столац и Љубиње. Сејменима паша обећава по пет цекина плате. Рачуна се да ће прикупити преко хиљаде сејмена. Међу овим сејменима, каже Змајевић, већина ће бити хришћана. Кад буде ове сејмене удружио са онима које има код себе, имаће двије хиљаде пјешака. Коњаника ће имати свега четиристо, од којих се тристо већ налази окупљених у Гацку. Змајевић вјерује да се сва ова војска спрема да напане Грахово, али претпоставља да би могла напасти и Царине, како би паша дошао поново у посјед овог важног положаја који су му Млечани одузели.“) Имати Царине у својим рукама херцеговачком паши било је од огромног стратешког и економског значаја. Преко Царина се могло лако саобраћати са Дубровником, те одатле увозити многе потрешштине за олакшати вођење ратних операција.

Гувернер Гонем 3 фебруара јавља из Рисна ванредном провидуру да су тамо стигли неки главари из Дробњака и да траже помоћ пошто имају намјеру да се удруже са Никшићима и осталим херцеговачким племенима због одолијевања навали Турака која пријети са разних страна.“) Наредног дана провидур добија извјештај од капетана Змајевића из Пераста. У њему стоји да херцеговачки паша стално прикупља војску с намјером да уништи Никшиће и Дробњаке. Змајевић још каже да су 12 херцеговачких кадија обећали дати паши по тристо људи и да ће те људе издржавати о свом трошку, тим прије што је стигло наређење од Порте да се униште Никшићи и Дробњаци.“)

5 фебруара Гонем спроводи ванредном провидуру писмо херцеговачког паше упућено никшићким кнезовима;“) ништа не говори о садржају тог писма, али је лако претпоставити да је садржавало позив на предају уз обичајене пријетње. Јасно је да:

26) Д.А.К. — П.У. 426/V.

27) Д.А.К. — П.У. 457/V.

28) Д.А.К. — П.У. 462/V.

29) Д.А.К. — П.У. 469/V.

30) Д.А.К. — П.У. 466/V.

је паша покушавао све да би одвратио Никшиће од борбе против Турака, рачунајући да би се отпадањем Никшића сав покрет херцеговачких племена распао, а да би незнатна млетачка војска која је учествовала у херцеговачким борбама тада била присиљена не само да одустане од вођења сваке освајачке акције, већ да би се морала повући са већ заузетих позиција.

Да се Никшићи нијесу поколебали пашиним писмом, доказ је и одашиљање самог писма которском провидуру. Шестог фебруара Гонем јавља³¹⁾ да се у Требињу сакупило пет хиљада бораца. Извијештава да је издао наређење харамбашама и хајдукима да у Бањанима сачекају Никшиће и да им се придруже. Извјештај о груписању турске војске у Требињу доставио је и херцеговачки провидур ванредном провидуру.³²⁾ Удруживање хајдука и Никшића у Бањанима требало је свакако да осујети пашине планове о уништењу Никшића. И Никшићи који су сачињавали саставни дио граховске посаде том приликом били су упућени у Бањане. Да би се допунила посада Грахова, тамо су били упућени људи из Рисна, Грбља и других мјеста. Њима се није остајало у Грахову па су преко Гонема тражили да их врате кућама наводећи да су и њихова мјеста угрожена од Турака у вези са намјерама и пријетњама Сулејман-паше. Гонем тражећи упутства од ванредног провидура како да поступи, тражи такође да га извјести да ли су њихови наводи тачни, јер каже да иако може претпоставити да су ти наводи тачни, исто тако може претпоставити да су измишљени као изговор да се ослободе тешке службе у Грахову.³³⁾ Како у поређењу и са неким херцеговачким племенима, тако и у поређењу са нашим људима из Боке, а нарочито с Грбљанима — који су и у ово вријеме номинално припадали Турској, и којима је успјешно ратовање против Турака једино могло гарантовати потпуно ослобођење и отклонити опасност да Турци поново не загосподаре њима — проистиче (употријебимо констатацију Петра Шобајића) „да су Никшићи били ширих погледа од уских племенских интереса“.³⁴⁾

Херцеговачки провидур већ 10 фебруара јавља ванредном провидуру да је обавијештен да је турска војска сакупљена у Требињу, онемогућена због лошег времена да ишта подухвати, већ потрошила све залихе хране, те да је засад неспособна да се бори.³⁵⁾ У ово вријеме херцеговачки паша је још увијек у Колашину; о томе Гонем 11 фебруара извјештава ванредног провидура и додаје да се тамо удружио са дукађинским бегом. По-

³¹⁾ Д.А.К. — П.У. 476/V.

³²⁾ Д.А.К. — П.У. 474/V.

³³⁾ Д.А.К. — П.У. 484/V.

³⁴⁾ Петар Шобајић, сп. д., страна 53.

³⁵⁾ Д.А.К. — П.У. 483/V.

могнут дукађинским бегом херцеговачки паша, каже Гонем, је упутио један јаки одред војске у правцу Грахова, али је тај одред претрпио пораз и био присиљен да се повуче све до Клобука.⁸⁶⁾

Девог марта Гонем јавља провидуру да су Грбљани, Добрањани и остали напустили због великих киша Грахово и дошли у Рисан, гдје је он задржао да би се у случају потребе могли вратити на положај. Гонем мисли да лоше вријеме неће дозволити ни непријатељу да покуша неки напад.⁸⁷⁾ Истог дана капетан Змајевић јавља провидуру да је херцеговачки паша са 500 људи кренуо из Плеваља за Гацко с намјером да се тамо удружи са скадарским пашом (вјероватно са неким његовим одредом — Сл. М.), те да заједнички напану на Никшиће.⁸⁸⁾ Према извјештају судија паштровског збора Сулејман-паша се са својом војском 19 марта налазио у Подгорици,⁸⁹⁾ али ипак ова околност не искључује могућност да нешто Сулејман пашине војске није било упућено херцеговачком паши у Гацко.

12 марта Гонем доставља провидуру писмо војводе Вукашина и истовремено га извијештава да се сва посада Грахова која је прешла у Рисан ноћу разбјегла на разне стране.⁴⁰⁾ И ово писмо војводе Вукашина не налазимо међу документима Которског архива. Ни писмо дробњачких кнезова упућено ванредном провидуру 15 марта⁴¹⁾ није сачувано, али ипак и само сазнање да је било упућено пружа нам један доказ више и у настојању Дробњака да се што успјешније одупру Турцима; знамо само толико да се у овом писму говори о херцеговачком паши.

Гувернер Грахова Никола Рицо 15 марта пише ванредном провидуру да је управо тога јутра кнез Илија Томић са сто људи са Грахова пошао у Никшић, те да ће га чим буде тамо стигао извијестити о непријатељу. Из овог Рицовог писма закључује се да је провидур овај пут био одлучио послати помоћ у људству Никшићима и Дробњацима, јер Рицо му напомиње, да чим буду стигли на Грахово људи са подручја Котора и других крајева које ће он, провидур, упутити, треба истовремено да му изда наређење за покрет, како би се могао са тим људима упутити тамо гдје буде одредио поменути кнез Томић. Додаје Рицо да се не смије оклијевати, јер каже да кад се непријатељ буде сасвим приближио, тешко да ће моћи пружити помоћ. Он тврди да је помоћ најпотребнија Дробњацима који су први на дохват прикупљеној турској војсци, те да би све своје људство одвео тамо,

⁸⁶⁾ Д.А.К. — П.У. 441/V.

⁸⁷⁾ Д.А.К. — П.У. 523/V.

⁸⁸⁾ Д.А.К. — П.У. 522/V.

⁸⁹⁾ Д.А.К. — П.У. 611/V.

⁴⁰⁾ Д.А.К. — П.У. 615/V.

⁴¹⁾ Д.А.К. — П.У. 617/V.

уколико се с тиме сложи сам провидур. Истовремено Рицо извијештава провидура да је пренио кнезовима Бањана и Риђана његову одлуку да их помогне са 50 стара жита. Даље каже да ће послати провидуру главне кнезове Бањана и Риђана, јер сматра да би их провидур требао укорити пошто се нијесу одазвали позиву да дођу на Грахово у циљу уједињавања против Турака.“) Може нам изгледати чудно да провидур истовремено пружа помоћ и кори главаре Бањана и Риђана, али млетачка политика је била и сувише опрезна кад се радило о придобијању савезника, па је у ту сврху врло вјешто тактизирала.

Већ 19 марта војвода Вукашин преко нарочитог курира јавља Рицу да је тамо стигао кнез Илија Томић са сто људи из Грахова и тражи од њега да са што је могуће више људи дође у Никшић. Рицо је по истом куриру одговорио да би се већ био упутио да невријеме није омело долазак на Грахово људи које је ванредни провидур одредио. Међутим, неодашњање војске није било скопчано само са лошим временом: тешка ситуација у којој се Рицо налазио, а коју није хтио признати војводи Вукашину, није му дозвољавала ни снабдијевање људством граховског гарнизона а камоли хитно одашиљање војске у помоћ Никшићима. Рицо о предњем доставља извјештај ванредном провидуру⁴³⁾ и у постскриптуму тог извјештаја каже да му је управо стигла порука од Дробњака да им се придружило осамсто породица из Колашина и Мораче, са неколико Албанаца који су били у пашиним редовима у Колашину, те Рицо тражи упутства како да се помогне свим тим пашиним одметницима. На крају каже да ће ове придрошлице много користити. Истог дана (19 марта) и Гонем пише провидуру да Никшићи траже велику помоћ, а да је тако јадан број оних који су одређени да им помогну⁴⁴⁾. Уосталом за вријеме читавог трајања Морејског рата млетачка помоћ нашим племенима уопште узевши била је јадна. Много је више значила помоћ хајдука који су се повремено удруживали са племенским војскама, али кад се радило о супротстављању великим турским нападима и та помоћ није била довољно ефикасна, јер су хајдучке чете биле обично мале. Управо сада, док су Никшићи и Дробњац очекивали напад херцеговачког паше, чета хајдука из Херцегновог на челу са харамбашом Колумбарићем продрла је до самог Клобука и том приликом посјекла и заробила неколико истакнутих Турака.⁴⁵⁾ Свакако да су овакве акције хајдука доприносиле много слабљењу Турака у Херцеговини, али би концентрација хајдука у случају већих турских нападачких подухвата, била кориснија од тих издвојених хајдучких акција.

⁴²⁾ Д.А.К. — П.У. 619/V.

⁴³⁾ Д.А.К. — П.У. 608/V.

⁴⁴⁾ Д.А.К. — П.У. 909/V.

⁴⁵⁾ Д.А.К. — П.У. 597/V.

Гонем 22 марта јавља провидуру да је пуковник Фанфоња стигао на Грахово и да се гувернер Рицо са територијалцима већ упутио према Никшићима.⁴⁶⁾ Кад је ванредни провидур увидио да је обзиром на јачину непријатељских снага потребно упутити нешто више војске, наредио је пуковнику Фанфоњи да се преко Грахова упути у правцу Никшића. Није могуће утврдити са којим је снагама располагао Фанфоња, а претпостављамо да није повео читав пук. Фанфоња је стигао на Грахово 21 марта са својим одредом, једним одредом Ришњана у јачини од 54 човјека, одредом Ораовчана од 23 човјека, са харамбашом Алексом и 25 хајдука и са харамбашом Јованом Ђуришиним и 12 хајдука. Фанфоња, међутим, није отишао према Никшићу; чим је стигао на Грахово, увјерио се да му Рицо не може ставити на расположење довољно хране, а са собом је није био донио пошто му је Гонем био рекао да се за храну и све остало обрати Рицу, а сва Рицова резерва се састојала од свега четири вреће двопека. Гонем је био дужан да снабдијева граховски гарнизон храном, али није имао довољно расположивих коња а ни хране.⁴⁷⁾ Не знамо шта је даље било са војском пуковника Фанфоње; претпостављамо да се повукла одмах у Боку.

Да би се удовољило бар донекле тражењу Никшића, и да би их се увјерило о доброј намјери да им се помогне, 22 марта са Грахова би упућена скоро симболична помоћ: Рицо је кренуо са свега деведесет људи, од којих је двадесет било из чете капетана, а раније харамбаше, Вучића Кајића. Рицо је стигао у Никшић истога дана, увече, а већ у писму од 24 марта јавља провидуру да му је нестало хране, те да ће се због тога морати с војском вратити у Грахово ако му Никшићи не омогуће боравак тамо.⁴⁸⁾ Ето још једног лијепог доказа како је уствари изгледала помоћ Млечана нашим племенима, чије су велике заслуге у херцеговачким борбеним окршајима ванредни па и генерални провидури приписивали себи у својим извјештајима Сенау.

Истим писмом Рицо извјештава о побједи Куча над Сулејман-пашом и каже да су Кучи том приликом посјекли 400 Турака и нешто хришћана и Албанаца који су помагали пашу, те да су заплијенили читаву комору и коње. Ови подаци су вјеродостојни пошто их је Рицо сазнао из извјештаја упућеног Ивану-Зану Грбичићу који је био алтерего ванредног провидура уколико се односило на сарадњу Млетачке Републике са црногорским, брђанским и херцеговачким племенима. Даље, у истом писму, Рицо каже да је из Никшића упутио људе који ће испитати снаге и кретање херцеговачког паше, да би се према извјештајима, које ће о томе добити, могао управљати. За вријеме

⁴⁶⁾ Д.А.К. — П.У. 579/V.

⁴⁷⁾ Д.А.К. — П.У. 602/V.

⁴⁸⁾ Ibidem.

боравка у Никшићу Рицо је примио писмо од кнеза Илије Томића који га позива у Дробњаке да тамо помогне; у вези овог позива Рицо изражава провидуру своју спремност да и тамо притече.

Херцеговачки паша је оклијевао с нападом; сигурно је био поколебан припремама Никшића и Дробњака као и намјерама Млечана да их помогну, а к томе још мора да су врло неповољно дјеловали на њега и порази што их је Сулејман-паша претрпио у сукобу с Кучима, па се плашио да не доживи исту судбину.

Пошто до напада није никако долазило, стекло се увјерење да је паша промијенио одлуку. Рицо се са својим људима повукао на Грахово, одакле 22 априла јавља ванредном провидуру да је требињски бег био кренуо у правцу Грахова, али да се послије мањих окршаја са хајдучима вратио у Требиње. И кнез Илија Томић је напустио свој крај и налази се у Рисну. Достављајући ове вијести, Рицо тражи од провидура да његовом поручнику Матији Милановићу да 200 либара праха који ће се предати Бањанима.⁴⁹⁾ Ова околност доказује нам да су Бањани поново одлучили да се боре против Турака.

Гонем 11 маја јавља да су се Никшићи упутили да напану Гацко.⁵⁰⁾ Док су Никшићи водили операције око Гацка, дотле су се Турци из Требиња и Плане и других околних мјеста окупљали да напану Грахово.⁵¹⁾ У вези са овим припремама Турака Рицо извијештава да је свуда поставио страже, а да се он са једним одјељењем поставио у близини цркве св. Николе, која се налази у Граховском Пољу. У овом истом извијештају Рицо се жали на Бањане и Рићане и за њих каже „... увјек навикнути да буду под Турцима не настоје да их се ослободе...“ Да ли је дошло до напада на Грахово, не знамо пошто не налазимо више говора о томе у сачуваним извијештајима граховског и рисанског гувернера.

Рицо је 14 јуна у Заострогу, одакле се обраћа ванредном провидуру.⁵²⁾ Најприје му захваљује што му је упутио двадесет цекина, двоек и муниције пошто му је ова помоћ, како каже, неопходна. Затим му саопштава да је упутио писма Пиперима и Бјелопавлићима, у којима их позива да му се придруже, те да управо очекује њихове одговоре. Нада се да ће остварити жељу ванредног провидура да ова племена придобије за млетачку ствар. Сем тога писао је Кучима, Пивљанима и Дробњацима, извијештавајући их да се налази у Заострогу, тражи од Дробњака и Пивљана да му пошаљу што је прије могуће по сто људи. То што Рицо тражи и од Пивљана да му пошаљу људе, доказује

⁴⁹⁾ Д.А.К. — П.У. 684/V.

⁵⁰⁾ Д.А.К. — П.У. 716/V.

⁵¹⁾ Д.А.К. — П.У. 328/V.

⁵²⁾ Д.А.К. — П.У. 717/V.

чињеницу да су већ тада Пивљани били пришли Венецији. Шта су у Заострогу Рицу требали људи које је тако хитно тражио, не знамо нити можемо претпоставити.

12 августа Рицо извијештава да су Турци под ударом „његових снага“ које су допрле на Бојање Брдо, изнад Корјенића, били присиљени да побјегну у правцу Клобука.⁵³⁾ Сувишно је коментарисати шта је Рицо подразумијевао под „својим снагама“.

Жеље Никшића да гоне Турке све дубље у Херцеговину спутавали су планови ванредног провидура, који је чекао најподесније вријеме за напредовање у турску територију. Тек када је 17 августа Криле Змајевић саопштио⁵⁴⁾ провидуру врло моволне вијести: да су царске трупе на путу да заузму Београд, да је разбијен босански паша, који се рањен повукао у Бањалуку, да је херцеговачки паша из Мостара кренуо према Книну, да се Алајбег из Гацка спрема да оде у Бањалуку до босанског паше — провидур се одлучује да се приђе вршењу операција у циљу што даље продирања у Херцеговину, и наредио је вршење припрема.

Змајевић 21 августа предлаже провидуру да се заузме Клобук, сматрајући да ће до његове предаје доћи врло лако пошто у њему нема залиха хране, те мисли да ће бити довољно да се тамо понесе једна петарда која ће пуцњавом уплашити народ, те поспјешити предају. Штавише Змајевић иде тако далеко да мисли да би, уколико провидур не жели да се тамо пренесе петарда, било довољно донијети је до Рисна и разгласити да ће се одатле пренијети за Клобук, па ће се и самим тим изазвати паничан страх у Клобуку, чиме ће се олакшати његово заузимање.⁵⁵⁾ Међутим, провидурова одлука се није почела одмах спроводити и на дневном реду су само борбе мањих размјера у којима највише учествују Никшићи. Па ни онда када је ванредни провидур био преко Гонема извијештен од дробњачког владике (Vescovo di Drobgnaci) да је пао Београд није се пришло озбиљнијим подухватима у Херцеговини. Достављајући ову вијест провидуру, Гонем каже да му је исту дробњачки владика упутио усмено пошто није могао писати будући да је смртоносно рањен од дробњачког кнеза Сима.⁵⁶⁾

Рицо 26 септембра извијештава провидура да му је никшићки гласник јавио да су Пивљани уграбили заробљене Турке приликом напада на Корјениће, те да је он већ интервенисао пишући пивљанским главарима да врате заробљенике, напомињући им да су они млетачки „поданици“, а уколико, пак, не

⁵³⁾ Д.А.К. — П.У. 406/V.

⁵⁴⁾ Д.А.К. — П.У. 380/V.

⁵⁵⁾ Д.А.К. — П.У. 275/V.

⁵⁶⁾ Д.А.К. — П.У. 277/V.

буду удовољили његовом захтјеву, нек се изјаве турским поданицима.⁸⁷⁾ Иако у овом документу не стоји да су Никшићи заробили Турке у Корјенићима, то, међутим, проистиче из околности што баш њихов гласник извијештава Рица о отимању заробљеника. Како су Пивљани дошли до никшићких заробљеника, не знамо, али тешко нам је претпоставити да су то постигли силом.

Из Рицовог писма ванредном провидуру од 2 октобра 1688⁸⁸⁾ закључујемо да су Дробњаџи поново у опасности. Рицо пише да је спреман да са свим плаћеницима и осталим борцима који се налазе у Грахову у укупном броју од двјесто људи одмах крене за Никшић да би одатле могао поћи у помоћ Дробњаџима. Међутим из Гонемовог писма од 9 октобра⁸⁹⁾ не изгледа да су тих дана Дробњаџи имали уопште окршаја са Турцима, пошто би Гонем свакако то био поменуо, тим прије што у самом писму **жониће** Дробњаке за које каже да су претрпјели штету од Пипера који су им одузели хиљаду грла стоке, убивши том приликом једног дробњачког главара. Сем ове неугодне вијести, каже Гонем, све друге су пријатне. Наиме, Никшићи јављају да је ћесарска војска у непрекидном напредовању, да Бјелопавлићи очекују долазак генералног провидура коме ће изјавити да прилазе Републици, да су Турци и код Косова угрођени, да се пуковник Фанфоња спрема да изврши напад у правцу Клобука. Жалећи се на поступак Пипера према Дробњаџима, каже да то не води добру, тим прије што су се и Никшићи уплели у овај спор да би одбранили Дробњаке, те су се већ закрвили.

Напади на Корјениће, Клобук и на друга сусједна мјеста претходили су нападу на Требиње који је услиједио крајем новембра 1688 године.⁹⁰⁾ Он је почео подметањем експлозивне мине у једној од требињских кула, која се услијед експлозије напола срушила. Затим су, како каже Гонем, „наши“ извршили напад, али су Турци који су преживјели експлозију **али** да убију шест од нападача. У овом извјештају Гонем каже провидуру да ће из јучерашњих извјештаја сазнати све новости у вези са Требињем. Шта су садржавали ти извјештаји не знамо, пошто су као и многи други током времена нестали из старог которског архива. Овом приликом и поред тога што су у борби за освајање Требиња учествовали у већем броју и млетачки војници, коначан резултат био је незадовољавајући: послје првих покушаја заузимања вароши морало се је отступити. Према изјави главног млетачког команданта у походу на Требиње, гувернера Перинија, на глас о приближавању херцеговачког паше са свим својим снагама би одлучено у сагласности са племенским кнезовима да се

⁸⁷⁾ Д.А.К. — П.У. 685/V.

⁸⁸⁾ Д.А.К. — П.У. 686/V.

⁸⁹⁾ Д.А.К. — П.У. 688/V.

⁹⁰⁾ Д.А.К. — П.У. 518/V.

одустане од даљњег опсиједања. Први који је покренуо питање отступнице био је потпуковник Да Шио који је јавно пред војницима пропагирао повлачење и тако утицао на морал млетачких војника.⁶¹⁾ Послије овог неуспјелог покушаја заузимања Требиња, Турци су очекивали други напад па је међу њима завладао страх и почеше озбиљне припреме око обезбјеђивања вароши. У сврху одбране од нападача Турци нијесу поштедјели ни требињски манастир Тврдош и, протјеравши четрдесет калуђера, заузеше га и претворише у тврђаву. Ове вијести донио је 29 марта калуђер Симеон Петровић који је побјегао из Требиња у Царине а одатле прешао у Херцегови, гдје га је тамошњи провидур Јеролим Донато записнички саслушао и затим га скупа са записником о саслушању упутио у Котор ванредном провидуру.⁶²⁾ У овом записнику калуђер Симеон изјављује да би сви остали калуђери жељели побјећи из Требиња и прићи под заштиту Млетачке Републике, те само чекају згону да то ураде. Надаље калуђер изјављује да се у требињским кулама већ налази осамсто наоружаних људи. За херцеговачког пашу каже да се налази у Мостару, куд је отишао с намјером да скупи харач, али то му није успјело пошто се народ Мостара побунио против њега и устао на оружје, а разбијешњени паша је врло окротно одговорио, бацивши се на страшно харање и пљачку нарочито сељака. Одбјегли калуђер је изјавио да је спреман да од својих повјерљивих људи прима извјештаје о ситуацији у Херцеговини и да их одмах преноси ванредном провидуру. Запитан о односима Дубровчана и турске Херцеговине, одговорио је да Дубровчани стално доносе у Требиње разне животне намирнице и да би без тога тамо настала глад. Дубровчани су, не само ради трговачког профита већ и због сузбијања млетачких освајања у близини своје границе, за читаво трајање Морејског рата одржавали везе са Турцима у Херцеговини и дотурали им храну и оружје. Обзиром на овако држање Дубровника разумљиво је зашто су которски ванредни провидури често тамо слали казнене хајдучке експедиције.

Ослободилачки покрет херцеговачких племена, на челу са Никшићима, баш у ово вријеме је још више потакао требињске хришћане, од којих се неки одмећу од турске власти и организују мање чете, које успјешно нападају Турке, доприносећи на тај начин општем успјеху свих турских непријатеља.⁶³⁾ Напади разних херцеговачких племена на Турке у Херцеговини били су у ово вријеме непрекидни. Поред већ поменутих Никшића, Дробњака, Бањана, Риђања, Пивљана учествују сада и Рудињани, којима успијева, крајем маја 1689, да посијеку и донесу херцег-

⁶¹⁾ Д.А.К. — П.У. 1015/IX.

⁶²⁾ Д.А.К. — П.У. 538, 539/VII.

⁶³⁾ Д.А.К. — П.У. 54/VII.

новском провидуру главу требињског буљукбаше Шарановића.⁶⁴⁾ Захваљујући овим честим нападима наших племена, слабила је из дана у дан снага херцеговачких Турака, тако да су ови октобра мјесеца 1689 били немоћни да одбране Требиње од удруженог налета нашег племена и млетачке војске.⁶⁵⁾ Требиње није дуго остало у млетачким рукама.

23 фебруара 1690 војвода Вукашин пише из Никшића ванредном провидуру. Жали му се на Цуце који ометају Никшићима трговање са Рисном, вршећи нападе на њихове караване, и сматра да би их требало казнити. Затим каже да је добио писмо из Колашина које је изазвало страх међу Никшићима, и то му писмо доставља. Писмо је пријетећег карактера, па зато војвода Вукашин тражи помоћ у оружју. Он је упутио писма у „сва Брда“ како би им притекли у помоћ, и сви су обећали.⁶⁶⁾ Ускоро послѣје овог Вукашиновог писма стигло је провидуру и писмо дробњачких кнезова. Они подробније говоре о нападу који претстоји њима и Никшићима. Наиме, у писму се каже да су Турци опколили Дробњаке са свих страна и то с једне Цин-Алија паша са дванаест хиљада, с друге Ђеџаја босанског паше са осам хиљада бораца, са осталих страна „Колашиновићи“ и Пљевљани и „остала војска“; намјера је ових да похарају и попале Дробњаке, као што су то већ урадили са Васојевићима, па стога кнезови траже помоћ у људству, праху и олову. Сем тога моле провидура да им одмах пошаље њиховог војводу Илију Томића, који је сигурно са својим Дробњацима у то вријеме четовао по Херцеговини. Затим се жале на Бањане, и за њих кажу да су гори од Црногораца. Не наводе разлоге ове оптужбе против Бањана, али је јасно да се ради о отимачким упадима. На крају кажу да ће из писма које су примили од Турака, и које му шаљу, видјети у каквом се положају налазе.⁶⁷⁾ Слична писма су Дробњаци упутили и Зану Грбичићу и гувернеру Рисна.⁶⁸⁾

Ова писма Никшића и Дробњака нијесу оставила равнодушним ванредног провидура Петра Дуода, који је у вођењу операција против Турака био активнији од свих његових претходника и насљедника. Негдје средином априла са нешто војске Дуодо лично крене за Грахово, у намјери да одатле сачека напад турске војске. Чим је сазнао да су Турци напали Никшиће, упути им се у помоћ. У главном окршају од 30 априла турска војска је била разбијена највише заслугом Никшића, којима је још успјело да заробе пашу Цин-Алију. Јован Томић у свом већ

⁶⁴⁾ Д.А.К. — П.У. 521/VII.

⁶⁵⁾ Д.А.К. — П.У. 2/VII.

⁶⁶⁾ Д.А.К. — П.У. 581/IX.

⁶⁷⁾ Д.А.К. — П.У. 589/IX.

⁶⁸⁾ Д.А.К. — П.У. 587/IX.

споменутом дјелу говори о овом крупном догађају,⁶⁹⁾ и на основу извјештаја ванредног провидура Сенату тврди да је ванредни провидур, Дуодо, заробио Џин-Алију. Дуодо је обавијештавајући Сенат, заслуге Никшића пребацио на себе и тако навео историчара, Јована Томића, да ту чињеницу потврди. Међутим ствар са заробљавањем Џин-Алије стоји сасвим другачије. Из записника о саслушању кнеза Рада Властелиновића из Никшића, чије је саслушање услиједило у канцеларији и присуству провидура Дуода, а на изричиту жељу и у присуству заробљеног Џин-Алије, проистиче да је пашу заробио сам кнез Раде Властелиновић. Запитан како је заробио поменутог пашу, Властелиновић је одговорио да је, иза што је разбијена пашина војска била натјерана у бијег, стигао пашу у једном тјеснацу, али му се овај није хтио предати већ је, извадивши мач, почео да се брани. Његова одбрана, каже Властелиновић, била је јуначка; позван на предају, одговорио је да ће рађе умријети него дозволити да пане у ропство, сем ако му се под заклетвом не обећа да ће му се омогућити откуп. Властелиновић изјављује да је пристао на пашине услове и утаначио са њиме да откупна сума буде 1300 цекина. На крају је Властелиновић изјавио да иако је обећао и уговорио откуп, није хтио да га оствари без пристанка „преведрог“ Дужда.⁷⁰⁾ Истина, Властелиновић је могао сам, можда а да не сазна ванредни провидур да је уопште дошло до заробљавања Џин-Алије, свршити ову ствар са заробљеним пашом и добити тако голему суму новаца, али то није хтио урадити, свјестан колико ће глас о никшићком заробљавању тако истакнуте личности подићи углед његовом племену и истовремено деморалисати Турке. Послије овог саслушања провидур је упутио Џин-Алију у Задар генералном провидуру. Џин-Алијин пораз није ипак за једно дужи вријеме донио мир нашим племенима.

10 јануара 1691 пивски војвода Матија и кнез Павле пишу ванредном провидуру, и уз детаљне податке о ратовању Турака са ћесаревом војском код Београда, извијештавају га и о херцеговачком паши, за кога кажу да се налази у Невесињу, али без војске и да пише лажна писма њима, Никшићима и Дробњацима.⁷¹⁾ Претпостављамо да се у тим писмима више ради о разним обећањима паше као и о његовом настојању да приволи ова племена како би одустала од борбе и раскинула везе са Венецијом, него о неким пријетњама.

Војвода Вукашин неколико дана касније (18 јануара) јавља Гонему о поновном прикупљању Турака у Мостару и Невесињу и претпоставља да би ускоро могао услиједити напад на:

⁶⁹⁾ Ј. Томић, *оп. д.*, стр. 171.

⁷⁰⁾ Д.А.К. — П.У. 1085/IX.

⁷¹⁾ Д.А.К. — П.У. 519/VIII.

Никшиће или на Грахово. Жали се да нема муниције. Затим препоручује Гонему да казни неке Граховљане који су отели Пивљанима неколико коња, наглашавајући да су Пивљани ода-ни Републици, те сматра да би могло доћи до неугодних посље-дица уколико их она не би задовољила, тј. казнила кривце.⁷³⁾ Настојећи да изгледају сукобе између савезничких племена у бор-би против Турака, војводи Вукашину је било једино до тога да очува јединство тих племена.

О припремама Турака у Херцеговини јављају и кнезови Грахова; они у писму Гонему од 24 фебруара кажу да су преко својих достављача сазнали да су се Турци у Херцеговини заиста припремили за напад на Никшиће или Дробњаке, те да су то и разгласили.⁷⁴⁾ Два дана доцније поново Граховљани јављају Гонему о горњим припремама Турака и кажу да су о томе пи-сали и ванредном провидуру као и још некој господи. Сад вје-рују да Турци неће напасти Никшиће и Дробњаке већ Грахово, ма да су разгласили да се припремају на Никшиће и Дробњаке; уосталом, они кажу, да је то пракса Турака ради изненађивања сектора који кане напасти. Даље се жале што не добијају помоћ као и на околност што су Млечани са Грахова повукли и оно мало војске што су тамо држали, те додају да им нико не може помоћи пошто виде да су их Млечани напустили. Питају Гонема да ли могу послати у Рисан све породице са Грахова, јер да ће иначе пасти у ропство Турцима.⁷⁵⁾ Страховање Граховљана било је оправдано пошто су они с правом рачунали да ће Турци сазна-ти да је ослабљен граховски гарнизон одашиљањем већег њего-вог дијела под Валону.⁷⁶⁾ Бивши генерални гувернер за Далма-цију, сада врховни поморски заповједник, Јеролим Корнер, у жељи да настави успјехе свог претходника, подумима многе смјеле подвиге, а један од тих је и освајање Валоне. Да би по-могао његовом поморском оружју, которски провидур шаље под Валону нешто својих копнених снага, међу којима се налази и дотадашња посада Грахова.

Док су Граховљани још увијек страховали од турског на-пада, 28 марта 1691 дробњачки војвода Косорић и кнез Ђуро Ву-ловић јављају Гонему да се боје турског напада и кажу да Селим паша херцеговачки сакупља војску да их напане. Даље у пи-сму жале се на Никшиће да им одузимају земљу за коју су се они борили и гинули, додајући да сваки мјесец губе по двадесет људи.⁷⁶⁾ Кад се узме у обзир све што је до сада говорено о стал-ним борбама наших племена против Турака, онда ова изјава

⁷³⁾ Д.А.К. — П.У. 256/VIII.

⁷⁴⁾ Д.А.К. — П.У. 256/VIII.

⁷⁵⁾ Д.А.К. — П.У. 217/VIII.

⁷⁶⁾ Д.А.К. — П.У. 239/VIII.

⁷⁶⁾ Д.А.К. — П.У. 32/VIII.

дробњачког војводе о сталним мјесечним губицима може да послужи као један доказ више. Што у овом извјештају изненађује, то је оптужба против Никшића, али вјерујемо да је у отицању земље учествовао само један мали број грамзивих појединаца. Иако је ова оптужба имала за циљ да генералише Никшиће као отимаче земље, ипак се наводи само један случај отицања; наиме, Вуле из Нуговића заузео је, иза што су прогнани Турци, терен Луково кнезу Ђуру Вуловићу, који је терен некад припадао дједу кнеза Ђура.

И поред мирољубивих настојања војводе Вукашина сукоби између племена нијесу изостајали. Кад су Граховљани, увјерени да су Турци одложили напад на њих, одлучили да изврше напад на Гацко, кренуше преко Пиве, упутивши истовремено четири човјека да испитају ситуацију у Гацку. Извиђачи су по обављеном послу дошли у Пиву и саопштили Граховљанима, који су тамо већ били стигли, да је један Пивљанин обавијестио Турке о њиховим намјерама, те се Турци увелико припремају, и већ су из предострожности отворили топовску паљбу из Кључа. Ова припрема Турака поколебала је Граховљане у Пиви, те су се због тога тамо дуже задржали, и, да би се могли прехранити, одузели су нешто мало стоке, пошто им није достајало новца да купе храну. То је био узрок што су Пивљани убили харамбашу Остоју Делибашаћа и Милутина Драганића и још три хајдука.⁷⁵⁾ Сем тога одузели су Граховљани и трговачку робу која је преко Пиве спровођена за Сарајево. Претпостављамо да овом приликом Граховљани нијесу извршили освету пошто о овом сукобу извјештавају ванредног провидура, жалећи се на Пивљане и оптужујући их као неискрене савезнике Венеције, и кажу да, и поред тога што су му дали гаоце, шурују са Турцима. Што се, пак, тиче њихових талаца, кажу да су то неугледни људи и да уопште нијесу Пивљани, те да им не би било тешко жртвовати их уколико би се млетачке власти увјериле у њихову нелојалност. Граховљани завршавају своју оптужбу овим ријечима: „Да није, господине, Пиве, не би било ни Гацка, а да није Љубомира, не би било ни Требиња, а твојој свијетлој памети не ваља много говорити“.

Војвода Вукашин је био увијек у току свих ових унутрашњих међуплеменских догађаја, што му није сметало да исто тако буде и у току свих збивања у вези са блиским и далеким операцијама против Турака. Он 19 априла 1691 извјештава ванредног провидура да су уједињени Руси и Пољаци заузели у близини Темешвара два турска утврђења и да је војска савезника бројнија од турске. Ове податке је никшићким главарима саопштио курир из Цариграда.⁷⁶⁾ Свакако изненађује чињеница:

⁷⁵⁾ Д.А.К. — П.У. 319/VIII.

⁷⁶⁾ Д.А.К. — П.У. 231/VIII.

да је војвода Вукашин и могао слати своје курире у Цариград, то нам је, уосталом, тешко и повјеровати, али можемо схватити интересовање војводе Вукашина и осталих никшићких главара за исход ратних операција што су их савезници водили против Турака, пошто је од тих операција унеколико зависило и њихово оријентисање према херцеговачким Турцима.

Већ наведено тврђење Граховљана о шуровању Пивљана са Турцима могло би унеколико подупријети и слиједећа околност. Калуђер Максим из пивског манастира на први дан Ускрса (тако је датирано писмо — С. М.) 1691 године јавља Бањанима и Граховљанима да су се Никшићи и Дробњаци предали Турцима којима су дали и таоце.⁷⁹⁾ Да су се Никшићи и Дробњаци одиста предали Турцима, то би истовремено, кад и Пивљани, сазнала и остала сусједна племена, па уколико би ми, заведени тврђењем Граховљана, претпоставили да је писмо калуђера Максима уствари жеља, или можда налог, пивљанских главара да би се деморалисала остала племена, морали би констатовати да би овакав потез, и поред тешке злонамјерности, био и сувише наивно изведен. Рађе би се одлучили на претпоставку да су херцеговачки и скадарски паше, припремајући се да средином 1691 године потпуно потчине Црну Гору, Брда и изгубљена херцеговачка племена, нарочито настојали да отклоне сметње које би им у извршавању тих њихових планова правили Никшићи са њима сусједним племенима, па није искључено да су и међу Никшићима нашли такве људе који би у свом племену радили за турску ствар, те је контакт тих људи са пашама могао дати повода калуђеру Максиму да мисли о предаји Никшића и Дробњака Турцима. Да су наводи калуђера Максима били истинити, тј. да су се Никшићи и Дробњаци предали Турцима, па макар и за врло кратко вријеме, о томе би сигурно пронашли доказа у актима Которског архива; ако ништа друго, сачувао би се бар један од многобројних налога за плијењење Никшића и Дробњака, који би био издао ванредни провидур хајдуцима и разним племенским главарима, као што је у оваквим ситуацијама то била пракса млетачких власти. Наводимо један примјер: првог маја 1691 године провидур је издао налог граховским кнезовима да плијене Заљут „који је много зла учинио Црној Гори“.⁸⁰⁾ Међутим, не само да се према „издајству“ Никшића ништа слично не подузима већ односи Никшића и Венеције постају све тјешњи и њихове везе баш у ово вријеме постају и економски јаче. У писму упућеном гувернеру Гонему 18 или 19 маја (писмо је без датума, а датум регистрације у канцеларији которског провидура је 21 маја — С. М.) војвода Вукашин пита кад ће његов побратим (*fratello giurato*)

⁷⁹⁾ Д.А.К. — П.У. 56/VIII.

⁸⁰⁾ Д.А.К. — 438/VIII.

Јеролим Букија са својом коњицом кренути за Никшић. У истом писму, увијек досљедан у свом раду на постизавању хармоније између племена, војвода Вукашин тражи од Гонема да и он интервенише у отклањању неког спора који је настао између Граховљана и Дробњака.⁸¹⁾ Неколико дана касније Гонем јавља ванредном провидуру да управо очекује у Рисну војводу Вукашина који долази са караваном од петсто коња. Пошто Гонем није био дозволио претходној никшићкој каравани да натовари пет коња ориза, пита провидура да ли то може сада дозволити.“) Својим караванама Никшићи су највише извозили: сир, вуну, кожу и восак; а увозили: жито, со, вино, ракију и уље. Непосредно послје ове стигла је 31 маја друга никшићка каравана од 700 коња.⁸²⁾ Ова појачана трговинска дјелатност у ово вријеме била је омогућена и чињеницом што Турци, и превише забринути успјесима савезника, а к томе још и истрошени дугим ратом, нијесу били у стању да се још увијек без предаха боре против наших племена, те би, док би Турци прибавили средстава и попунили своје борбене редове, знао настати по који прекид борбе, истина, никада дуг. Али, да би покушали осујетити напредовање наших племена и млетачке војске у Херцеговини, као и остварили враћање већ изгубљених крајева, Турци нијесу никада потпуно занемарили херцеговачко бојиште.

У ово вријеме спадају и млетачке нешто живље акције у Херцеговини. Извршен је напад на Љубомир који је том приликом био опустошен. Многе хришћанске породице тада напусте овај турски крај и пређу на млетачки териториј; то је био знатан успјех Млечана, јер су на тај начин добили нове борбене снаге против Турака.⁸³⁾ Можда је на ванредног провидура утицало оно што су му писали Граховљани, наиме „да није Љубомира не би било ни Требиња“, пошто је послје напада на Љубомир у првом плану било заузимање Клобука и Требиња. Кроз ово вријеме мировао је и Сулејман-паша Бушатлија; истина настојао је да придобије брђанска племена. У придобијању ових племена са њиме се утркивао и ванредни провидур. Брђани су, наравно, више били склони Венецији, али су се плашили Бушатлије. Кад је јула мјесеца 1691 Бушатлија побио неке угледније Брђане — који су послје многих његових порука и задате вјере били пошли да чују шта хоће од Брђана — одлучише Брђани да му никако не попусте. Тада је паша ударио на брђанска поља, која попали, па затим на села, али га у напредовању зауставише Пипери код једне своје куле. Пиперима притекоше у помоћ Бјелопавлићи, нешто Куча и Црногораца и 150 Ник-

⁸¹⁾ Д.А.К. — П.У. 509/VIII.

⁸²⁾ Д.А.К., — П.У. 432/VIII.

⁸³⁾ Д.А.К. — П.У. 391/VIII.

⁸⁴⁾ Ј. Томић, ср. д., стр. 171.

шића. Овим удруженим снагама пашина војска је била разбијена; њени губици били су велики: на бојном пољу оставише осамдесет мртвих и шест рањених. Губитак племена био је мали, свега шест мртвих и један рањен.⁶⁵⁾ Овим успјехом над Сулејман-пашом за извјесно вријеме био је одгођен напад на Црну Гору, коме је Сулејман мислио прићи одмах послје покоравања брђанских племена.

У јесен 1691 воде се живе акције у Херцеговини; октобра мјесеца је пао Клобук,⁶⁶⁾ а почетком новембра, по налогу ванредног провидура, сада Николе Ерице, запаљена су два села у близини Требиња.⁶⁷⁾ Акције наших племена и млетачке војске у Херцеговини прекинуте су за извјесно вријеме послје повратка херцеговачког паше, који је још почетком новембра 1691 био присиљен да се одазове позиву главне команде, наиме да оде с војском на Дунав. Повратак паше је услједио током априла 1692. И већ крајем априла херцеговачки паша се договара са Бушатлијом и припрема напад на млетачку новозаузету територију.⁶⁸⁾ Свакако да су и у ово вријеме и борбе Никшића против Турака биле обустављене, али вјерујемо да се у дефанзивним припремама ванредног провидура много рачунало на њих. Али исто тако као што је оклијевао скадарски паша са својим походом на Цетиње и херцеговачки паша се није упуштао у озбиљније подухвате, већ је чекао повољније вријеме.

Већ смо рекли да су Никшићи своју борбу били засновали на народноослободилачкој и економској основи. Они су, штавише, наивни да би могли прозрети млетачку политику, тражили, као што смо рекли, Рисан још у почетку рата. Касније, увјерени да Млечани неће поднијети толике жртве, задовољавају се тиме да им се рисанска лука отвори сасвим њиховој трговини. Свјесни својих великих заслуга за Републику, а да би побољшали своју економску ситуацију, захтијевају од млетачких власти да им што је могуће више олакшају трговачке услове на рисанском тржишту. Млечани настоје да их задовоље: 19 септембра 1693 генерални провидур за Далмацију Данијел Долфин приликом своје посјете овој провинцији прима у Херцеговном војроду Вукашина и кнезове Лукезу Радовића, Милсша Јоановића, Вукашина Лековића, Стевана Јелића, Вука Батрићева и Вука Милутинова. Никшићки кнезови изражавају том приликом генералном провидуру своју „непромјењиву оданост“ према Републици и обећавају да ће не само они него и сво њихово потомство живјети са Млечанима у достојним и одличним односима. Иза ове конвенционалности никшићки главари су затра-

⁶⁵⁾ Ibidem, стр. 191,192.

⁶⁶⁾ Д.А.К. — П.У. 330/ХIV.

⁶⁷⁾ Ј. Томић, сп. д., стр. 336.

⁶⁸⁾ Ibidem, стр. 207.

жили од Долфина да им у циљу унапређења њихове трговине смањи цијену соли на рисанском тржишту, да им дозволи да, по задовољењу својих потреба, исту могу извозити у турску територију, гдје ће новцем од продане соли куповати разне трговачке артикле и довозити их у Рисан, и, на крају, да се свим млетачким поданицима у Боки дозволи продавати њима, Никшићима, вино ослобођено свих дажбина сем трошарине. Свјесни користи коју би и Млечани имали уколико би генерални провидур пристао на тражене концесије, наглашавају да би на тај начин „процвјетало“ и рисанско тржиште, са којим су, како кажу, увијек имали везу. Генерални провидур, како у документу стоји, због њихове непромјенљиве вјере и да би им пружио најбоље доказе љубави коју према њима гаји Млетачка Република одлучује: 1) никшићке караване биће праћене на опасним мјестима приликом њиховог доласка и повратка од стране млетачких војника, како би биле заштићене од нападача, 2) да се Никшићима има продавати со за једну лиру јефтинеције по стару од оне цијене која важи за млетачке поданике, 3) да Никшићи со могу извозити у Турску и одатле увозити разну трговачку робу, али под условом да у Турску не увозе никакав други артикал; све ово под обавезом да ће Турке увијек сматрати непријатељима, те да ће наставити да се боре против њих. Први потписник овог провидуровог акта је војвода Вукашин, који се потписује овако: „Ја војвода не само у име Вукашина већ и свијех никшићких кнезова потврђујем и потписујем ово што је горе одлучио преузвишени господин генерални провидур“.⁸⁹) Затим се потписује Стеван Раховић, управник монопола соли, додајући уз потпис клаузулу „обећајем и потврђујем колико се односи на продају соли“. Као свјedoци се потписују Јован Буровић, млетачки војни командант херцегновске крајине, и Анђело Гонем, гувернер Рисна. Послије ове одлуке генералног провидура трговачке везе Никшића и Боке постају нарочито јаке; никшићке караване отсада ће бити много чешће и по броју коња веће него икада раније.

Општекористан рад и ауторитет никшићких главара био је познат и цијењен од наших племена, па и оних далеко од никшићке границе. Кад је избио спор између Паштровске општине и Грбља и кад обадвије стране одлучише да се тај спор ријеши путем суда добрих људи, као чланови овог суда били су изабрани и неки никшићки главари. Поред осам которских племића у овом суду засиједају четири Никшића: војвода Вукашин, поп Вуко, кнез Раде Властелиновић и кнез Јездимир.⁹⁰)

Почетком 1694 поново су учестале акције по турској Херцеговини; посљедица тих акција је поновно заузимање Кло-

⁸⁹) Д.А.К. — П.У. 269/ХIV.

⁹⁰) Д.А.К. — П.У. 379/Х.

бука⁹¹⁾ који је послѣ првог заузимања ускоро био поново пао у руке Турака — и већег дијела требињске области.⁹²⁾ Средином марта, опет помоћу наших племена, Млечићи заузеше неке требињске куле, али их нијесу могли дуго задржати, те им саму варош Требиње није било могуће освојити. Ситуација у Херцеговини и Црној Гори, гдје су племена остала у упорном непријатељству према скадарском паши и поред свих његових пријетњи, почела је озбиљно да забрињава Порту, те је ова ради уједињавања свих турских снага у Босни, Херцеговини и Албанији поставила Сулејман-пашу за серашћера над војском против Млечића, потчинивши му херцеговачког и босанског пашу. Први Сулејманов корак у својству овако високог команданта био је одашиљање пријетећих писама Брђанима, Црногорцима и Никшићима.⁹³⁾ У писму Никшићима, без датума (датум регистрања 28 марта 1694) — које је Ј. Томић објавио у цјелости под бројем LXVI Прилога уз поменућу расправу „Црна Гора за Морејског рата“ — уз убичајене пријетње и позив на покорност Сулејман-паша каже Никшићима да они и по ноћи и по дану „Босну и Херцеговину харају и цареву земљу прегоне“. У овом писму Сулејман још наглашава Никшићима да га је султан поставио за серашћера над босанским и херцеговачким пашом, како би их тиме више уплашио. Али ни пред овим Сулејмановим пријетњама Никшићи нијесу попустили. Чињеница да Сулејман-паша од свих херцеговачких племена упућује само Никшићима своје пријетеће писмо, претставља доказа више нашом тврђењу да су Никшићи у борби свих херцеговачких племена против Турака играли врло истакнуту улогу.

Которски ванредни провидур, сада Алвиз Марчело, оправдано је страховао од Сулејман-паше на новом положају, те је упоредо са његовим страховањем расла и његова активност на јачању одбранбене везе Републике и наших племена. Марчело је пошао даље од својих претходника: успио је да против паше придобије и подгоричког капетана Пармаковића,⁹⁴⁾ што је свакако било врло значајно кад се радило о томе да се осујете Сулејман-пашине намјере. И, заиста, Сулејман-паша није се одлучивао да оствари своје планове. Ванредни провидур је, међутим, користећи пашину неодлучност, успио да одвоји нешто хајдука и својих војника да помогну акције генералног провидура око заузимања Читлука који је пао јуна 1694.⁹⁵⁾

Овакво стање ствари ишло је у корист развоју никшићке трговачке дјелатности, те и побољшању економских прилика

⁹¹⁾ Д.А.К. — П.У. 329/ХІХ.

⁹²⁾ Д.А.К. — П.У. 112/Х.

⁹³⁾ Ј. Томић, сп. д., стр. 261.

⁹⁴⁾ Ibidem, стр. 263.

⁹⁵⁾ Ibidem, стр. 264.

Никшића. Користећи повластице, о којима је већ говорено, никшићке караване су све чешће долазиле у Рисан, али и поред обећане заштите од стране генералног провидура напади на исте нијесу изостајали, те, пошто су ти напади штетили не само никшићке већ и млетачке интересе, ванредни провидур да би их отклонио позва главаре — како стоји у документу^{*)} на који се ослањамо — из више села Црне Горе и том приликом (априла 1694) успио је да их наговори да разне размирице, а нарочито оне које се односе на нападе никшићких каравана, рјеше споразумно са самим Никшићима путем суда добрих људи, те да се у будућности потпуно избјегну непријатељства и да уобичајене никшићке караване могу слободно силазити у Рисан. Која су све села из Црне Горе учествовала у овом спору, не стоји у документу, већ се само каже „позивају се главари Цуца, Бјелица и осталих села“, али можемо претпоставити да су учествовали само главари оних села чији су људи тангирани арбитрарном процедуром која треба да услиједи. Међу судијама овог арбитрарног суда, изабраних од обеју страна, поред уобичајених, или боље обавезних, которских племића налазе се никшићки владика, поп Вукашин из Никшића и игуман из Никшића. Изненађује да су и овом приликом као арбитри бирани Никшићи, па иако духовна лица. Овај суд добрих људи засиједао је 10 априла 1694 у самостану св. Кларе у Котору и донио сљедећу пресуду:

„1) Да се двадесетпет коња које су уграбили „они“ из Цуца и Бјелица врате власницима Радоњи Јованову и Луки Вукдраговићу из Никшића. Уколико, пак, Цуце и Бјелице не би били у посједу тих коња, Вукдраговићу и Радоњи Јованову биће исплаћена одговарајућа протуврједност од оних Никшића који су нанијели штету Црногорцима; овај износ биће одбијен од оштете која се има додијелити Црногорцима. Да се и убудуће не би дешавале сличне отимачине, свака општина биће обавезна у случају да се деси злочин ове врсте да плати казну од 500 дуката. Сем тога, ако се злочинац ухвати на дјелу, може га се убити без одговорности.

2) Да је Вукота Вукашинов из Црне Горе са својом родбином обавезан дати једно побратимство, по обичају земље, војводи Вукашину из Никшића као и четири кумства кад год их војвода Вукашин буде затражио.

3) Да је Радуле Пеков из Горњих Цуца обавезан дати Лакети Лабовом из Никшића једно побратимство и четири кумства

4) Да је бјелички кнез обавезан дати једно побратимство и четири кумства Вуку Батрићевом из Никшића; кумства ће, заправо, дати „они“ из Цуца, Бјелица и Залута.

*) Д.А.К. — П.У. 805/ХІІІ.

5) Да је заједница Никшића обавезна дати једно побратимство и четири кумства Вукоти Вукашиновићу из Озринића.

6) Да је Лакета Лалов обавезан дати Радулу Пекову из Џуца једно побратимство и четири кумства, тако исто бјеличком кнезу обавезан је дати Вуко Батрићев једно побратимство и четири кумства.

7) Да су кнезови Риђана обавезни дати Пеју Вукичевићу из Заљута једно побратимство и четири кумства, а овај да је обавезан дати Петру Кажичићу такођер једно побратимство и четири кумства.

8) Утврђује се да, ако се у случају злочина не пронађе кривац, она општина на чијој се територији деси злочин мора платити горњу казну.

9) На овај начин између речених општина ријешене су све размирице, које се овом арбитражном пресудом имају сматрати заувјек окончаним.

Ова пресуда изречена је у горепоменутом мјесту у присуству арбитра и главара гореречених општина“.

Из ове арбитражне пресуде види се да се и Никшићи кажњавају, али из исте не проистичу и њихове кривице; можемо претпоставити да су ове казне Никшића посљедица њиховог евентуалног освећивања због напада на караване.

И поред појачаног дјеловања Никшића на економском пољу, борба против Турака није била занемарена. Херцеговачки паша, иако у ово вријеме у дефанзиви повремено је слао своје одреде нарочито против Дробњака и Никшића, увијек с намјером да их потчини. Из Гонемовог извјештаја од 23 јуна 1694 закључујемо да је херцеговачки паша покушао напасти Дробњаке али да је био одбијен. У помоћ Дробњацима притекао је коњички капетан Фрањо Букија са нешто коњаника и Никшићанима којима се Букија иза што је пашина војска натјерана у бег вратио у Никшић, гдје се задржао један дан. Из Никшића се Букија упутио према Љубињу, а једнодневни боравак у Никшићу му је сигурно служио не само за одмор већ и за договоре са никшићким главарима о вођењу даљих операција.”)

Увијек заузети борбом, Никшићи нијесу имали довољно људства да обезбиједи своје караване, па су, и поред већ подузетих мјера, напади на исте били на дневном реду. Тако, 14 новембра 1694 Гонем јавља провидуру да је никшићка каравана, која је натоварена кренула дан раније из Рисна, напанута код Дврсна; приликом тог напада учествовало је 30 људи из Ораховца под командом Вука Стијелова. Нападаци су одузели Вукадину Вујмиловићу из никшићког села Студенци четири коња

натоварена ракијом и вином.⁹⁹⁾ На ову Гонемову доставу ванредни провидур је наредио да се саслушају оштећени и већ наредног дана саслушани су у Котору Вукадин Станојев, Вуле Јованов и Жарко Радуловић сви из Студенаца. Они изјавише да су их нападачи изударали кундацима и одузели им много коња натоварених углавном вином, ракијом и уљем; сем тога одузели су им и разне друге ствари, као шест струка којима су покривали коње, неколико печа сапуна, нешто клинаца итд. Сва тројица су изјавили да су од нападача препознали само Вука Стијепова и неког Јована из Ораховца, коме не знају патронимик. Надаље изјавише да су очевици овог напада били Војин и Пешо Мирковићи из Дврсна; овај посљедњи је покушао да их узме у одбрану, али је због тога био истучен. Сва тројица су на крају замолили да им се издјејствује повраћај одузетих ствари као и да се кривци казне. Након ових саслушања ванредни провидур је издао налог перашком капетану Трипу Мазаровићу да изврши хапшење Вука Стијепова и осталих криваца уколико их открије;¹⁰⁰⁾ а Гонему је наредио да саслуша очевице.¹⁰¹⁾ У писменом налогу Мазаровићу ванр. провидур наглашава да је овај напад десио и упркос датих обећања и „утаначене вјере“. Под овим посљедњим провидур је подразумијевао већ поменућу арбитрарну одлуку од 10 априла 1694, али њене одредбе нијесу се могле у овом случају примијенити пошто село Ораховац није било тангирано истом. Да ли је провидур према горњим кривцима примијенио икакве санкције, или је пак ову ствар препустио ријешавању суда добрих људи, не знамо, јер у сачуваним документима Которског архива о њој нема више помена. Како из одлуке да се изврше саслушања оштећених тако и из налога упућених Мазаровићу и Гонему види се да је провидуру тешко падало ово нападање никшићких каравана, и то више због тога што су од тих напада страдали млетачки трговачки интереси у Боки, пошто су кочили да трговина Никшића поприми још ширих замаха, неголи због штете коју би претрпјели сами Никшићи. Колико је што већи прилив никшићких каравана био при срцу млетачких управљача, види се и из акта генералног провидура за Далмацију упућеног которском провидуру.¹⁰²⁾ У њему генерални провидур, хвалећи рад которског провидура, каже: „Плодоносно је и хвале достојно Ваше заузимање око што већег стјецања каравана у Рисну, али са негодовањем сазнајем да тако пожељну трговину ометају напади на караване“.

Ослободилачка дјелатност Никшића као и њихово економско јачање потстицало је све више жељу оних херцеговачких

⁹⁹⁾ Д.А.К. — П.У. 227/XIV.

⁹⁹⁾ Д.А.К. — П.У. 232/XIV.

¹⁰⁰⁾ Д.А.К. — П.У. 233/XIV.

¹⁰¹⁾ Д.А.К. — П.У. 519/XIX.

племена која су се још налазила под турским јармом. Из писма главара Гацка ванредном провидуру од 23 децембра 1694 видимо да су и они спремни и жељни да дођу под заштиту Млетачке Републике и да само чекају згодну прилику.¹⁰²⁾ У истом писму стоји да је главаре Гацка позвао к себи Зане Грбичић, да би их могао упутити генералном провидуру, па се они чуде што им о томе није писао сам ванредни провидур. Захваљујући оваквом расположењу херцеговачких племена и њиховој помоћи, било борбом против Турака, било обавјештењима о кретању турске војске, Млетачка Република је могла ширити свој териториј у Херцеговини. Она ће над новоосвојеним крајевима у Херцеговини остваривати и своје фискалне захтјеве. Тако се 30 марта 1695 Дамјан Паликућа жали млетачким властима да му извјесни угрожавају посјед у близини Требиња за који он плаћа одговарајући порез Републици.¹⁰³⁾ На жалбу Паликуће провидур доноси одлуку на основу које се свакоме забрањује да узнемирује горњи посјед под пријетњом новчане казне у износу од двјесто лира.

Послије заузимања Клобука улога граховског гувернера је постала другоразредна, јер ће од тада гувернер Клобука у име ванредног провидура водити и војне и политичке подухвате у Херцеговини. За гувернера Клобука био је именован Трипо Штукановић. Он је одржавао тијесне везе са конфидентима из турске Херцеговине, и вијести које су му ови слали редовно је упућивао ванредном провидуру. Штукановић је био у честом контакту са херцеговачким племенским главарима, па, разумије се, и са војводом Вукашином. У свом писму од 30 маја 1695 године¹⁰⁴⁾ Штукановић јавља ванр. провидуру да је од својих конфидената обавијештен о покрету турске војске према Угарској. У истом писму каже да му прилаже писмо војводе Вукашина, те да ће из њега сазнати новости о кретању Турака као и жеље војводе Вукашина. Наглашава да ће у вези са Вукашиновим писмом њему, провидуру, доћи у Котор неки главари са кнезом Вуком Томићем. Наредног дана ванредни провидур одговара Штукановићу.¹⁰⁵⁾ Јавља му да му је Вуко Томић изразио жељу Никшића, Куча, Пипера и Бјелопавлића да идуће недјеље одрже један састанак у циљу њиховог уједињавања против Турака. Провидур каже да ово уједињавање сматра од огромне користи и наређује Штукановићу да као његов делегат присуствује овом састанку. Истовремено му препоручује да настоји прозрети намјере ових племена, те ако би открио нешто што би штетило интересима Републике, да врло вјешто одгађа овај

¹⁰²⁾ Д.А.К. — П.У. 515/XIX.

¹⁰³⁾ Д.А.К. — П.У. 698/XIII.

¹⁰⁴⁾ Д.А.К. — П.У. 533/XIV.

¹⁰⁵⁾ Ibidem.

састанак од недјеље на недјељу, како би се, како каже, самим одуљивањем охладила, можда, нека њихова ватрена жеља коју настоје прикрити. Ова провидурова скептичност резултира свакако из страха да једном уједињена племена, када рат буде окончан, не буду претстављала опасност по млетачке интересе у овим крајевима. Коликогод су сви млетачки претставници у Котору настојали придобити наша племена за своју ствар и заговарали њихово уједињавање у борби против Турака, ипак је самоиницијативно изражена жеља горњих племена за уједињењем изазвала сумњу да би то уједињење могло бити почетак стварања једне државе чије би територијалне аспирације угрожавале и њене посјаде што су их Млечани држали у овим крајевима и ~~крије~~ почетка Морејског рата. Као први корак остваривања овог уједињења била је изјава војводе Вукашина и свих кнезова Никшића, Дробњака и Грахова, чију је формулацију, преко Штукановића, наметнуо кнезовима сам ванредни провидур, очито с намјером да му та формулација касније послужи уколико би се обистиниле његове сумње. Тек 18 јуна састају се у Грахову никшићки, дробњачки и граховски кнезови и одлучују следеће¹⁰⁶):

„По наредби преузвишеног господина Алвиза Марчела, ванредног провидура од Котора, Албаније, Херцеговога и Херцеговине, састали смо се у Грахову ми кнезови Никшића, Дробњака и Грахова код команданта Херцеговине Трипа Штукановића, кога признајемо за свог команданта, и одлучисмо, вјеру дасмо и потврдисмо да ћемо убудуће сви уједињени, како у злу тако и у добру, ратовати против непријатеља по заповијести млетачких власти. Ако би, пак, неки кнез или харамбаша или неки војсковођа овој нашој одлуци противрјечио, сви ћемо ми остали, с дозволом млетачке власти, устати против њега и убити га, кнежину му уништити а становнике исте одбацити од себе. Ако би припадник неке кнежине (овдје се извзима кнез — С. М.) радио против ове одлуке, има му се кућа запалити а њега предати у руке правде (тј. млетачких власти — С. М.), како би за то био кажњен.

Сви ми уједињени молимо нашег преузвишеног господина ванредног провидура да нам подари милост и потврди све ове наше одлуке, како би се исте у свако вријеме могле наћи у которској канцеларији на углед свих наших племена — како би једно другом увијек било на помоћи — и да слушају горереченог команданта, који ће нам издавати наређења за службу нашем преведром дужду.

Ова изјава ће бити потписана од сва три гореназначена племена за већу вјеру дужда, преузвишеног господина ванредног провидура и горереченог команданта Трипа Штукановића.

¹⁰⁶) Д.А.К. — П.У. 535/XIV.

Ја војвода Вукашин потписујем са свим кнезовима Никшића. Најприје ја војвода Вукашин, кнез Вуко Милутиновић, Пејо Стјепановић, Андрија Драшковић, Стјепан Јелић, Вучина Лаловић, Илија Сивнуповић (sic!), Вукашин Лековић, Лако Димитровић; сви ми кнезови потписујемо својом руком.

Дробњаџи — војвода Илија Косорић, кнез Јанко Матијашевић, кнез Нико Попов, Милош Вуловић, Ђуро Николић, Симо и Вукота из Придворица, Станко и Илија Мемедовић. Сви смо ми ово одобрили и нашом руком потписали, а Ђура Никова потписасмо — за нашу вјеру.

Ја војвода Вуко Томић и војвода Пејо Славуевић, кнез Тодор Огњановић, поп Јован, кнез Дамјан Лаковић, Радојица Булајић, кнез Милутин Рател (sic!), Томаш Вучетић, Никола Макићан потврђујемо ово писмо — за нашу већу вјеру.

Овдје бјеху присутни и црквени људи: Никон Лакетић, поп Вуко Драгићевић, поп Марко Томић, поп Вуко Мусулиновић, поп Ђуро Мемедовић, поп Јован; потписујемо за нашу већу вјеру Дужду“.

И да нијесмо открили упутства која је, скупа са унапријед припремљеном резолуцијом скупштине горњих главара, ванредни провидур био доставио Штукановићу, морали би тако нешто и претпоставити, јер смо увјерени да наши кнезови не би сами били дали такву формулацију. Јасно је да је свима њима, а нарочито војводи Вукашину, који је био и покретач уједињавања племена, било главно да се оствари то уједињавање, те су пристали да и ову подметнуту формулацију резолуције прихвате пошто је и она садржавала оно битно зашто су се они и били окупили. Да ли је затим дошло до једне скупштине на којој би, поред горњих главара учествовали и главари Квча, Пипера и Бјелопавлића, као што је то захтијевао и војвода Вукашин споразумно са овим племенима, и шта је, ако је дошло скупштине дошло, на њој било одлучено, не знамо, јер о то нема помена у которским документима.

Извјештаји, истина понекад претјерани, о намјерама сусједних Турака нијесу престајали долазити ванредном провидуру, Гувернер Штукановић 11 јула 1695 јавља му да херцеговачки паша из Невесиња намјерава напасти у правцу Попова и требињске области. На ову вијест ванредни провидур издаје налог Милошу из Попова да нареди становницима Попова да се са породицама и стоком повуку на сигурнија мјеста, те ће тако одвратити Турке од напада, а ако би их, пак, и поред тога покушали напасти, лако ће их моћи тући са брдовитих позиција.¹⁰⁷⁾ Ово посљедње тврдио је провидур рачунајући на силну ударну снагу наших племена у планинским борбама. Ни офанзивни подухвати ни дефанзивна настојања херцеговачког паше нијесу

¹⁰⁷⁾ Д.А.К. — П.У. 623/ХШ.

успијевали, и ванредни провидур је стално помицао млетачку границу на рачун турске територије, а генерални провидур за Далмацију са задовољством констатује да су Царине, које су још дуго послје њиховог освајања остале као погранично мјесто, сада преко тридесет миља унутар млетачких граница.¹⁰⁸⁾

Нарочите заслуге за срећно вођење операције против Турака у Херцеговини ванредни провидур приписује Штукановићу, који је де iure био главнокомандујући над свим херцеговачким племенима. Дакле, провидур је заслуге наших племена пренио на једног млетачког поданика, који је, може се рећи, скоро само симболично имао команду над херцеговачким племенима. А пошто су од свих херцеговачких племена у борби против Турака најактивнија била племена Никшића, Дробњака и Грахова, можемо тврдити да и највеће заслуге у борби против Турака на херцеговачкој страни за вријеме Морејског рата припадају баш овим племенима. Стога ћемо ми цитирајући нека мјеста из терминације ванредног провидура од 25 јула 1695,¹⁰⁹⁾ којом се похваљују и награђују Штукановићеве „заслуге“, првенствено мислити на Никшиће: „Многе и огромне су његове заслуге за које му ми дугујемо безмјерну захвалност. Сретно је окончао више значајних подухвата. Док је био гувернер Грахова успио је да одбије силну турску војску која је напала Никшиће, а коју су предводили Сулејман-паша скадарски и Селим-паша херцеговачки, те је на тај начин не само спријечио уништавање Млетачкој Републици новопотчињених области, већ је онемогућио и даље упаде Турака на млетачки териториј. У тој борби посјекао је доста турских глава и заробио многе Турке. Међу најдрагоцјенијим украсима којима је награђена његова врлина убраја се и пад важне тврђаве Клобук. Угасио је пожар неслога између Никшића, Дробњака и Граховљана и ујединио их је у борби против Турака (сјетимо се настојања војводе Вукашина Петровића! — С. М.), а у одбрану Млетачке Републике. Пустошећи с храбрим хајдуцима отоманске земље, заробио је многе Турке, посјекао многе главе, одузео многе заставе, опустошио многа села и поља, бацио у ваздух многе куле и куће. Пошто се овим и многим другим дјелима достојним похвале показао нарочито заслужним према преузвишеној домовини, ријешили смо да му у Корјеничком Пољу додијелимо сва добра која су некад припадала бегу Аксагићу, Ахмет-аги, његовом брату, Аци Омер Биједи, Махмуту Бараковићу и Омеру Ахметовићу“.

Јасно је да све ове ласкаве заслуге припадају нашим људима, које је у борбу против Турака водила исконска мржња и, што је важније, ослободилачка жеља, те је стога та борба и била у толикој мјери успјешна, па према томе њена ефикасност

¹⁰⁸⁾ Д.А.К. — П.У. 847/ХIII.

¹⁰⁹⁾ Д.А.К. — П.П. 626/ХIII.

није ни у најмањој мјери могла зависити о умјешности и храбрости једног млетачког функционера.

Колика је у ово вријеме била млетачка премоћ у знатном дијелу Херцеговине, доказује и акт генералног провидура од 13 октобра 1695 године,¹¹⁰⁾ којим одлучује да се расформирају неке јединице и да се људи упуте у требињску област, да тамо обрађују не само своје земље, са којих су некада били побјегли, већ и земље које су раније биле власништво појединих Турака, сада одбјеглих, да се на тај начин, како каже генерални провидур, уштеди новац Републици који се троши на издржавање војних јединица, и знатно повећа принос од земљорадње.

Разумљиво је да ће сада и раније настојање за активизирањем трговине са бокелским залеђем бити повећано, како би се и са те стране што више извукло. Међутим, напади на никшићке караване као и упади и отимачине по другим племенима још увијек су били на дневном реду. Непрекидне жалбе Никшића, Граховљана, Паштровића и других племена против црногорских племена навеле су генералног провидура Долфина да позове главаре општина Озринића, Бјелица, Цуца, Цетиња и Његуша; главари ових општина одазову се позиву и 14 октобра 1695 пред генералним провидуром у Котору, одбијајући горње оптужбе, успјеше да се оправдају, доказујући да се они опходе са дужним поштовањем и обзиром, а да су становници трију села Велестова у Марковини (Горња Марковина, Доња Марковина и Крушковац¹¹¹⁾), који припадају Озринићима, као и становници Загарча, који припадају Подгорици (sic!), уствари ти који наносе штете не само караванама и млетачким поданицима него и горереченим општинама. Да би се напокон окончали ти напади, главари горњих општина изјављују да ће онемогућити људе из трију велестовских села тиме што ће их натјерати да даду таоце као гаранцију да се убудуће напади неће поновити. У случају, пак, да наиђу на отпор ових села, обећавају и обавезују се генералном провидуру кнез Никола Јовановић и Драшко Попов(ић), главари општине Озринића, кнез Радуле Перковић и Стјепан Јовановић, главари Горњих Цуца, поп Вуксан Милић и Вуко Ников, главари из Бјелица, Маро Марков из општине Цетиња, кнез Јован Кнежевић и Станиша Попов из Његуша — да ће удружени са Никшићима и Граховљанима — чији су главари присутни давању ове обавезе, и то Никон Лакетић, поднамјесник пећког патријарха, војвода Вукашин Габриеловић (sic!) и кнез Стеван Јелић, сви из Никшића; кнез Вуко Томин, кнез Дамјан Лаковић и Вуко Попов из Грахова — узети оружје и напасти злочинце из трију поменутих села, и оне најтеже предати у руке Републике. запалити њихове куће и, ако буде

¹¹⁰⁾ Д.А.К. — П.У. 847/ХІІІ.

¹¹¹⁾ Др. Јован Ердељановић, Стара Црна Гора, стр. 148.

могуће, потпуно их уништити у интересу општег мира, а то нарочито, јер су ова три села скоро увијек на страни Турака и не опште са осталим Црногорцима, против којих такође обичавају иста непријатељства. Поред тога пет напред поменутих општина обавезују се преко горенаведених својих главара да неће дозволити да се ма ко од млетачких поданика или њихове караване убудуће нападају и плијене; у противном случају сматраће се обавезнима појединачно и заједнички да надокнаде еваку штету. На крају овог уговора налази се напомена да ће се потписати гореназначени главари, а за оне главаре који не знају писати да ће потписати други. Овај уговор је писан у оригиналу вјероватно и на српском и италијанском језику. Ми имамо на расположењу само препис¹¹²) са италијанског оригинала на коме су и потписи са одговарајућим кратким клаузулама такође на италијанском језику. Главари се потписују овако:

Ја Никон поднамјесник пећког патријарха потписујем и потврђујем својом руком, ја војвода Вукашин потврдих и потписах својом руком ову званичну одлуку, ја поп Вукашин Милић потврдих и потписах у име своје и кнеза Николе, кнеза Драшка Попов(ића), Радула Пејовића, Станише Попова, Стјепана Јованићића, кнеза Јована и Мара Маркова; ја Вуко Томин одобрех и потписах, ја кнез Дамјан потврђујем и ја Вуко Попов потписах својом руком у име реченог кнеза Дамјана.

Ја Иван Болица бјех присутан, ја Михо Јованов бјех присутан као свједок.

Послије ових потписа слиједи: „Препис аутентичног списка чији се оригинал (сигурно италијански — С. М.) налази код Његове Екселенције генералног провидура Долфина“. Свакако, иако овај састанак није био какав је требало бити онај за који се јуна мјесеца 1695 залагао војвода Вукашин — према коме је требало остварити и утврдити јединство, бар у оружју, између херцеговачких и брђанских племена, те је, вјероватно, требало претстављати почетак уједињавања свих херцеговачких, црногорских и брђанских племена, — ипак је он и овакав какав је био значио нешто више од онога што је њиме мислио да постижава генерални провидур.

Неколико дана послје остваривања горњег споразума у Рисан је стигла никшићка каравана без икаквих сметњи. Ова каравана је бројила преко хиљаду коња. Шта су том приликом Никшићи донијели у Рисан, не знамо. У Рисну су поред осталих артикала Никшићи хтјели набавити једну већу количину вина. Вино су набављали преко посредника, Ришњана. Велика станица за продају вина била је у Перасту, те су Ришњани за потребе Никшића куповали вино у Перасту и превозили га чамцима у Рисан, гдје би се у ба-

¹¹²) Д.А.К. — П.У. 849/ХШ.

рилина товарило на никшићке коње. Ришњани би приликом ове трговине, у споразуму са трговцима вина, изјавили да је цијена вину по барилу за 2—3 лире скупља од оне коју би стварно платили, тако им је ово посредништво, кад се још дода и нормална зарада, доносило осјетну корист. Сем тога би Ришњани настојали избјећи плаћање трошарине и уграбили би прилику, користећи се близином Пераста, да избјегну патролни финанси-ски брод. Тако је било и приликом доласка ове посљедње велике караване. Ришњани су са више чамаца прешли у Пераст и тамо купили око 600 барила вина. Да би избјегли платити трошарину, настојали су да уграбе подесно вријеме, али и поред њихове предострожности патролни брод је успио да их заустави негде на средини пута између Рисна и Пераста, на мјесту званом Бања. Док је патролни брод обављао контролу и вршио попис кријумчареног вина, Ришњани са копна, видјевши у чему је ствар, наговорише Никшиће да пожуре до Бање и да напану брод који је био пристао уз обалу и ту скупио све рисанске и остале чамце, које су Ришњани за превоз толико велике количине вина том приликом били унајмили. Никшићи — наговорени од Ришњана — око двјесто на броју, под заставом и уз свега 3 — 4 пуцња приђоше патролном броду и почеше протестирати и пријетити тражећи да им се вино ослободи и — не знајући да Ришњани нијесу платили трошарину, већ мислећи да се ради о наплати дажбина којих су били ослобођени — позиваху се на постигнуте повластице. Приликом овог напада није пала крв, али је настала велика гужва коју су искористили лађари побјегавши са читавим товаром вина патролном броду. На саслушању приликом вођења истраге капетан патролног брода је изјавио да је, да би се избјегла несрећа, дозволио да чамци оду у Рисан и да предаду Никшићима вино, како би се ови задовољили, а рачунајући да ће касније лакше похватати чамце и обавезати њихове господаре на плаћање трошарине. Међутим, наставља капетан свој исказ, чим су чамци искрцали вино, отпловили су у даљину, а патролном броду је успјело да ухвати само један чамац који је доведен у Котор, а тај чамац је својина Ришњанина Ђатовића. На процесу који се водио поводом овог случаја изгледа да је и суд стекао утисак да су Никшићи били преварени, јер се из разних саслушања констатује да је истрага била усмјерена само против Ришњана, који су наговарали Никшиће да нападом онемогуће патролни брод у вршењу дужности. Један од свједока је изјавио: „Неподношљиво је и биједно за јадне Никшиће да им Ришњани који купују барило вина за 20 лира наплаћују двије до три лире више по барилу, и да се још поред тога од њих тражи плаћање трошарине, коју су они већ прекомјерно платили“. Како је завршио овај процес, не знамо пошто не наилазимо на документе који би нам говорили о његовом наставку и

крају. Натоваривши у Рисну поред осталих артикала и горњу количину вина, никшићка каравана је кренула на пут.¹¹³⁾

Дана 25 октобра 1695 кнежеви и харамбаше Грахова пишу директно ванредном провидуру¹¹⁴⁾ и извијештавају га да је никшићка каравана путовала до Грахова мирно као никада до тада, без икаквих сметњи, али кад је из Грахова наставила пут и кад је стигла у Осјеченицу, терен што га је ванредни провидур дао капетану Ђуру Пековићу под обавезом да одатле прати и чува никшићке караване, те кад је овај вршио своју дужност, би без икаквог разлога убијен од Никшића. Тада, додају граховски кнезови, неки никшићки момци који су пратили каравану побјегше у брда и оставише неколико коња у пољу. Затим кажу да су могли осветити убијеног капетана Пековића и тући се против Никшића, али да се то нијесу усудили без дозволе ванредног провидура. На крају траже упутства шта да раде у вези са овим случајем.

Наредног дана ванредни провидур одговара граховским кнежевима.¹¹⁵⁾ Он им каже да је с крајним негодовањем сазнао за вијест о смрти капетана Пековића, те пошто се ради о једном млетачком официру (sic!) биће и дужност млетачког суда да примјени одговарајућу казну за овакав злочин. Затим похваљује њихову тачност у извјештавању о догађају и у задржавању никшићких коња до доношења његове одлуке, коју је он већ и донио, наиме да се коњи поврате Никшићима чим гувернер Штукановић дође на Грахово, како не би невини власници страдали и да не би дошло до прекида трговине са Никшићима и то само због смрти једног човјека. Биће, каже провидур дужност граховских кнежева да открију злочинце. На крају каже да ће, да се не би покварило пријатељство између његових поданика, Граховљана и њихове браће Никшића, он лично писати Никшићима у једној одлучној форми. У овом писму се види да је провидуру далеко више било стало до тога да сачува пријатељске односе Граховљана и Никшића него ли до кажњавања криваца, што је и сасвим разумљиво.

Као што се види из овог писма, ванредни провидур Граховљане и Никшиће назива својим поданицима иако то ови нијесу уствари били пошто млетачке власти у Котору нијесу ни над једним ни над другима вршили никакве функције цивилне власти, а то што ће оне водити истрагу и примјенити казну над злочинцима из Никшића, последица је узајамног споруца Граховљана и Никшића о коме смо већ говорили. Свакако, да је млетачка намјера била да по окончању овог рата — за који:

¹¹³⁾ Д.А.К. — П.У. 450—467/ХІІІ.

¹¹⁴⁾ Д.А.К. — П.У. 445/ХІV.

¹¹⁵⁾ Д.А.К. — П.У. 449/ХІХ.

је један млетачки функционер у ери млетачких побједа над Турцима казао „*felicissima guerra*“ — прикључи и наша племена, у чему би бесумње Република наишла на несавладљив отпор, који је кроз вијекове доказиван у њиховом односу према Турцима, али прије свршетка рата она то није ни могла урадити, пошто је то зависило од одлука које би биле донесене приликом мировних преговора по завршетку рата. Према томе било би бесмислено из провидуровог атрибута „поданици“ као и из честих апострофирања било млетачких провидура или дужда од стране наших кнезова са „наш преузвишени господар“ или „наш преведри принцип“ итд. — на што често наилазимо у писмима наших главара као посљедицу жеље да се изразе са што више куртоазије, не плашећи се притом да би због те њихове несмотрености могла Република изаћи са њиховим писмима приликом склапања мировног уговора и тиме поткријепити своје тежње за нашим територијем, изражавајући на тај начин не само тобожњу жељу и спремност наших племена да уђу у оквир њених граница, већ и њихово увјерење да су они већ њени поданици, те да на мировној конференцији остаје њој, Млетачкој Републици, само да захтијева да се оформи једна добровољна и *de facto* већ извршена предаја — изводити неке закључке о стварном млетачком подаништву горњих племена. Ово исто би се могло рећи и за Црну Гору за оно вријеме када је на Цетињу боравио Иван Болица-Грбичић под звучном титулом гувернера Црне Горе, иако је тамо било и таквих случајева да которски ванредни провидур захтијева од појединих кнежева да под пријетњом смртне казне извршавају његова наређења.¹¹⁶⁾

Још истог лана када је ванредни провидур одговорио на писмо Граховљана, појавио се у његовој канцеларији брат убијеног капетана Пековића, који је на саслушању¹¹⁷⁾ изјавио да су његовог брата ватреним оружјем убили Тодор Поповић из Никшића и Дамјан Дробњак из Рисна. Претпостављамо да је стварни убица прије могао бити овај други који је лако могао имати крвних или других обрачуна са убијеним. Запитан ко би могао да послужи суду у вези са убиством његовог брата, одговорио је Пековић да ће његове наводе моћи потврдити Тодор Савић, Јово Копривица и Вукац Црногорац, сва тројица из Грахова, од којих је посљедњи био у чети његовог брата. На крају запитан како захтијева да суд поступи, одговорио је: „Случај је тежак и доликује ми да од неоскрнављене правде Ваше Екселенције молим да примијени ону правну одмазду на коју ће Вашу Екселенцију сама правда навести.“ На сваком документу из којег може да резултира и однос наших људи према млетачким властима

¹¹⁶⁾ Д.А.К. — П.У. 315/XII.

¹¹⁷⁾ Д.А.К. — П.У. 448/XIV.

ове посљедње мијењају чињенице и изјаве првих, допуњајући их и подешавајући их тако да из њих што је могуће боље произилазе приврженост и поштовање, па и сервилност. Тако и при крају горњег записника ванредни провидур се не устручава да свом записничару диктира тако звучну и дотјерану фразу коју саслушавани и да је хтио не би био у стању изрећи.

По завршеном саслушају провидур доноси одлуку да се позову наведени свједоци.¹¹⁸⁾ Од читавог овог кривичног предмета, чија је процедура тек била започела, остало нам је још само писмо граховских кнезова упућено ванредном провидуру 28 октобра 1695 године,¹¹⁹⁾ у коме га кнезови моле да не запусти породицу убијеног Пековића, те да команду над његовом четом преда његовом сину, коме ће у управљању истом помагати његов стриц, који је то чинио и покојном Пековићу. Иако за извјесно вријеме не налазимо више помена о доласку никшићких каравана, претпостављамо да то није због тога што је горње убиство могло на то утицати, штавише вјерујемо да су оне наставиле своје редовно долажење али да се оно није регистровало у канцеларији ванредног провидура, јер претпостављамо да је провидуру успјело да повољно утиче на смиривање узнемиренних граховских духова у циљу омогућавања континуитета трговачких односа Никшића и Боке.

Наредни сачувани помен о доласку никшићке караване у Рисан носи датум 3 јула 1696 године; наиме тога дана Гонем извијештава ванредног провидура да је никшићка каравана од шесто коња кренула из Рисна у правцу Никшића.¹²⁰⁾ Истим писмом Гонем увјерава провидура да је хитно упутио његово писмо војводи Вукашину; иако смо трагали за тим писмом, односно за његовим преписом, нијесмо га могли пронаћи.

И поред свих настојања ванредног провидура, и поред споразумима прихваћених обавеза разних племенских главара, и поред санкција многих арбитражних пресуда, ометање и плијењење никшићких каравана није престајало.

Дана 26 фебруара 1697 датиран је у Задру, а неколико дана касније објављен у Котору, проглас генералног провидура за Далмацију Алвиза Моченига у коме се изричито, под пријетњом новчане казне од 1000 дуката, забрањује свим трговцима у Боки да тргују у било каквој форми са Озринићима, Марковљанима и Загарчанима „који нападају никшићке караване, наносећи штету новим и старим поданицима.“¹²¹⁾

Али ни ове санкције нијесу помогле, па генерални провидур 5 јула исте године издаје нови проглас у којему поред оста-

¹¹⁸⁾ Ibidem.

¹¹⁹⁾ Д.А.К. — П.У. 447/XIV.

¹²⁰⁾ Д.А.К. — П.У. 689/XIV.

¹²¹⁾ Д.А.К. — П.У. 164/XV.

лог стоји: „Неподношљива је више дрскост извјесних злочинаца који нападају никшићке караване, те ако исти падну у руке власти, биће кажњени најтежим казнама, укључујући и смртну.“¹²³⁾

И поред скоро сталних напада, никшићке караване биле су упорне. Њихов број није нам могуће утврдити ни за ово вријеме Морејског рата, пошто о доласку сваке караване није морало бити помена у актима провидурове канцеларије, који и иначе нијесу у цјелини сачувани; у њима има говора само о оним караванама које су доживљавале сметње и нападе, или, пак, о онима које су на било који начин тангирале пословање канцеларије ванредног провидура. Тако напр. Божо Обрадов из Теклића, настањен у Рисну, изјављује у тој канцеларији 20 октобра 1697 године¹²³⁾ да је један Ришњанин извршио прије осам дана провалу у његовом магацину, управо када се налазила никшићка каравана у Рисну. Или, 22 октобра исте године, дакле свега два дана касније, неки Прчањанин даје писмено јемство на износ који треба да исплати државној благајни Вицко Коловић, који је управо отпутовао својом лађом, натовареном вином, за Рисан, да то вино тамо прода никшићкој каравани која се сваки час очекује.¹²⁴⁾ И, ето, из ова два узредна помена можемо закључити да су и поред рата и разних других сметњи трговачке везе Никшића и Боке морале бити врло живе док су и у тако кратком временском размаку знале силазити никшићке караване у Рисан. Иако се у ова два посљедња случаја не помиње број коња, не би могли претпоставити да се ради о неким малим караванама, пошто у свим документима у којима је назначен број коња караване увијек је изненађујући велик.

О честом доласку никшићких каравана у Рисан говори се и у документу од 22 фебруара 1698 године,¹²⁵⁾ којим се регулишу неки спорови између Никшића и Граховљана.

Посљедњи сачувани помен о никшићким караванама за вријеме Морејског рата је од 23 октобра 1698 године у извјештају гувернера Гонема којим се извијештава провидур да је никшићка каравана од 500 коња више прибавила вина него соли, јер су Никшићани сем пет лађа вина које је упутлио ванредни провидур узели вина од рисанских трговаца и довели још из Пераста 90 барила, од којих је педесет довезао капетан Кајић.¹²⁶⁾

Посљедњих година Морејског рата у Херцеговини није било ратовања са Турцима. Млечани су се били задовољили заузетим областима, а Турци нијесу настојали да их поврате. Шта

¹²³⁾ Д.А.К. — П.У. 133/XV.

¹²⁴⁾ Д.А.К. — П.У. 77/XV.

¹²⁵⁾ Д.А.К. — П.У. 914/XIII.

¹²⁶⁾ Д.А.К. — П.У. 923/XIII.

¹²⁷⁾ Д.А.К. — П.У. 317/XV.

више Турци нијесу ни мањим упадима често ометали млетачке власти да над областима Царина, Зубаца, Требиња, Корјенића и Љубомира преко својих органа побиру порезу од тамошњих сељака.

Плаћање порезе или неке друге обавезе Венеција сигурно није ни помишљала да наметне Никшићима, свјесна да би се они одупрли. Уосталом она је од њих преко трговине остваривала знатне користи.

Морејски рат је окончан Карловачким миром 26 јануара 1699 године, који је Венецији сем Пелопонеза и неких острва на Истоку, донио и нешто од Тврца преотете територије у нашим крајевима, а Никшиће бацио у стварно ропство Турцима.

Славко Мијушковић